

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXVIII

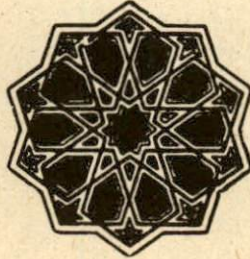

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXVIII

Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

ISBN : 975 - 482 - 446 - 0

ISSN : 1301 - 0522

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Prof. Dr. Hüseyin ATAY <i>İslâm Medeniyetinin Doğuşu, Batışı ve Yeniden Doğması</i>	1
Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>Alman Protestan Kiliseler Günü (Anadolu'dan Bir Müslüman Kadın)</i>	37
Prof. Dr. Hayrani ALTINTAŞ <i>Kur'an ve Estetik</i>	53
Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ <i>La Conception Musulmane Du Repentir Et Les Conditions De Sa Validite</i>	91
Prof. Dr. Nesimi YAZICI <i>Osmanlı Son Dönemi Medreselerinde Fen Bilimlerinin Tedrisatı Konusunda Bazı Düşünceler</i>	109
Doç. Dr. Ethem CEBECİOĞLU <i>Seyyid Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizî'nin Bazı Tasavvufî Kavramlara Getirdiği Metaforik Yaklaşımlar</i>	123
Doç. Dr. İrfan AYCAN <i>İslâm Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı</i>	155
Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR <i>IX. Yüzyıl Endülüsi'nde Zındıklık Suçlamaları</i>	195
Prof. Dr. Hasan HANEFİ (Çev. Doç. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU) <i>Esbâb-ı Nüzûlün Anlamı Nedir?</i>	225
Doç. Dr. Şevki SAKA <i>İrşad Yolu</i>	233
Doç. Dr. Şevki SAKA <i>Alimlerin Emirlere (İdarecilere) Nasihati</i>	249
Yrd. Doç. Dr. Sabri ERDEM <i>Hegel Üzerine</i>	269
Dr. Niyazi AKYÜZ <i>İslâm 'ın İlk Döneminde, Hz. Muhammed'in Tebliğinin Psiko-Sosyal Temelleri</i>	275
Dr. Niyazi AKYÜZ <i>Dinin Mesajının Sosyo-Kültürel Muhtevası ve İslâm</i>	295

Dr. Şaban Ali DÜZGÜN	
<i>Değişim ve Toplumsal Değişim Şartları</i>	309
Dr. Seyfettin ERŞAHİN	
<i>Meşihat-ı İslamiye'den "Diyaseti" ne: Ziya Gökalp'in Şeyhülislam- lık Tasarısı</i>	333
Dr. Recai DOĞAN	
<i>II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Hareketlerinde Din Eğitim-Öğretimi</i>	361
Dr. Mustafa AŞKAR	
<i>Şeyh Bedreddin'in Varidât-ı ve Şeyh Muhyiddin Yavsi'nin Varidât Şerhi Üzerine Bir Değerlendirme</i>	447
Ar. Gör. Durmuş ARIK	
<i>Çuvaşların Din</i>	453
Ar. Gör. Mahfuz SÖYLEMEZ	
<i>İlk Harici Devlet: Rüstemi'ler (160-297/777-909)</i>	457

İSLÂM MEDENİYETİNİN DOĞUŞU, BATIŞI VE YENİDEN DOĞMASI

Prof. Dr. Hüseyin ATAY

İslâm Medeniyeti dördüncü (Onuncu Miladi) asra kadar yükselişini tamamladı; bin beş yüz otuz beş yılına kadar duraklama dönemini yaşadı ve bundan sonrası da gerileme dönemini teşkil ediyor. Artık yeniden doğuşa hazırlanmalıdır. İslâm, insanlara üç yüz altmış derecelik bir bakış açısı getirdi. İlk müslümanlar, Kur'an'ın bu felsefesini ve bakış açısını iyi anladılar. Bu üç yüz altmış derecelik bakış açısını ben kullanıyorum. Müslümanlar ilk dört asırda dünyaya ve insanlara böyle baktıkları için bütün insanları ve zamanlarındaki ilimleri kuckaladılar ve bir dünya medeniyeti kurdular. Ama, beşinci asırdan sonra Müslümanlar kendi toplumları içinde sıkışıp kaldılar ve bakış açıları gittikçe doksan derecenin altına düştü. Şimdi de kırk beş derecelik bölgesel gruplar gibi bir dar açıyla dünyaya bakıyorlar, İslâm'ın bugünkü bütün problemi budur. Yüce Allah insana hükmetme, hükümdar olma ülküsünü verdiği için, insanlar başkalarını idarelerine alma amacıyla savaşı gerekli görmüşler, böylece toplumlar, milletler kaynaşmak zorunda kalmış ve birbirinin kültüründen, ilminden, sanat ve başarısının birikiminden yararlanmışlar, bu suretle ilim, sanat ve felsefeyi geliştirmişlerdir.

Allah insanı yaratmakla Allahlığını ispatlamış oldu. Bu, insanın, diğer bütün varlıklardan üstün kılınmış olduğu, yaptığı işlerden kolayca anlaşılacaktır. Ancak bunu da sağlayacak yegâne varlık insanın kendisidir. Binlerce seneden beri inek gene ineştir, hiç değişmemiştir. İnsanın çalışmaları üst üste yığıldığı ve biriktiği için ilmi, sanatı, becerisi artmış, gittikçe yükselmiştir. Hayvanlar birbirinin bilgisinden yararlanamaz.

Aklı ile insan yepyeni şeyler ortaya koymuştur. İnsanı Allah yarattığına göre en hakiki mürşit olan aklının yanında bir de ona yazılı bir bilgi olan vahiy gönderdi. İnsana verilen akıl, yol gösterme bakımından yeter ve artardı ama, insan, her karar vermeyi akla bırakmadı ki, insanın aklın dışında da iş yapan güçleri bulunuyor. Maddi varlığını sürdürmesi için yeme, içme, soğuk ve sıcaktan korunma, diğer insanlarla yarış halinde olup, herkesten öne geçme, üstün olma arzusu ve amacı insanı aklın dışına kaydırmaktadır, aklına danışmadan da iş yapmaktadır.

İnsanın içgüdüleri, hayalleri, ülküsü kendisine yön vermekte olduğundan aklın tarafını desteklemek ve güçlendirmek üzere Allah insana bir de anlayacağı dilde kendisine vahiy göndermiştir. İnsanı yaratan Allah onun neye muhtaç olduğunun da en iyisini bilmektedir.

Tarih boyunca bazı toplumlarda bazı ıslahatçıların çıktığını, güzel, doğru, insanın yararına, akla uygun ilkeler, hükümler koyduklarını görüyoruz. Doğru, yararlı yapacağım diye aklın dışına çıkıp, yanlışın yanında doğru, doğrunun yanında yanlış yapanları da görmekteyiz. İnsanoğlunun her zaman doğru ve yararlı iş yapmasını sağlamak için, akli diğer güçlerin karşısında yalnız bırakmamanın, insana en büyük yardım olacağını bilen Allah, ona peygamberlerle kitap göndermiştir.

İnsanlığa gönderilen kitaplar içinde bize kadar ulaşanlar: Tevrat (içinde Zebur), İncil ve Kur'an'dır. Hintliler'in din kitapları olan Vedalar'ın da vahiy yolu ile gönderildiği söylenmekte ise de bu o kadar açık ve belli değildir. İçlerinde vahiy olabilecek ifadeler bulunması, vahiy olduğu kanaatini verdirebilirse de, insan vahiy sanılacak kadar doğru ve güzel söz söyleyebilir. Akıl bunu yapabilir. Ancak Tevrat, İncil ve Kur'an'ın Allah'ın gönderdiği bilgiler (vahiyler) sonucu yazıldıkları kesin bir kanaat halinde insanlık tarihine mal olmuşlardır. Ne var ki, bu tarihi olayda bu üç kitap arasında şu farkların olduğu da açıkça bilinmektedir. Tevrat ile İncil verilen peygamberlerin zamanında yazılmadıkları için, onlardaki vahiyler (Allah'ın bildirileri) ile insanların sözleri birbirine karışmış ve insani bilgi ile ilâhi bilgiyi birbirinden ayırmak için insanın elinde sadece tek ölçü olarak akıl kalmaktadır. Bunlardan sonra gelen Kur'an-ı da, onları bir doğrulama ölçüsü almak mümkündür. En son kitap olan Kur'an, verildiği peygamberi Hz. Muhammed zamanında yazıldığı için ona Allah'ın vahyi dışında hiç bir şey girmemiştir. O, Allah'ın katiksiz, karışksız vahyi olarak bulunan Kitaptır. Tarihi bir olay olarak bunun tesbitinden ayrı olarak Kur'an'ın içeriği de kendisinin insan sözü değil, Allah'ın sözü olduğunu ortaya koyacak durumdadır. Kur'an daha önceki Tevrat'ı, İncil'i desteklemekte ve tarih boyunca Allah'ın gönderdiği dinin adına İslâm demektedir. Ancak, bu İslâm adı Kur'an tarafından kullanıldığı için, İslâm denince Kur'an'ın anlattığı din olarak tarihe geçmiş ve sürmektedir.

Tevrat'a sahip olanlara Yahudiler; Tevrat ve İncil'e sahip olanlara Hıristiyanlar ve Tevrat, İncil ve Kur'an'a inananlara müslümanlar denmektedir.

Yahudi peygamberlere gönderilen Tevrat, (öğreti-mesaj) tarihte büyük bir rol oynayamadı; dünya çapında yeni bir felsefe ve medeniyet ortaya koyamadı. Bu, Yahudilerin Tevrat'ı bir aşiret dini olarak anlamalarından ve kavramalarından kaynaklanmış olabileceği gibi, Tevrat'ın da Yahudilerin aşiret kültürü ile karışmış olmasıyla açıklanabilir.

Aynı şekilde Hz. İsa'ya gönderilen İncil de tarih boyunca yeni bir dünya görüşü, felsefesi ve dünya medeniyeti kurmaya, tarihe yön vermeye önyak olacak bir atılım ve zihniyet meydana getiremedi. Bugünkü Batı medeniyeti Hıristiyanların kurduğu bir medeniyet olmasına rağmen, Hıristiyanlıktan kaynaklanmış olmayıp İslâm medeniyetinin getirdiği yeni bir ilmî yöntem ve zihniyetle Yunan medeniyetinin tekrar incelenmesiyle meydana gelmiştir. Diğer bir deyimle Batı medeniyeti Yunan ve İslâm medeniyetinin terkiibinden doğmuştur. Ancak, çok yenilikler ve atılımlar ortaya koymuştur. Bu, ayrı bir konudur. Bugünkü Batı medeniyetinin ve felsefesinin çift şahsiyetli ve çift kimlikli bir insan tipi ortaya koymasının sebebi Hıristiyanlığın din ve ilim anlayışından kaynaklanmaktadır. Hıristiyanlık din ile aklı, ilim ile dini birbirinden ayırmış olduğu için, dini kiliseye hasretmiştir. İlim adamı, laboratuvarda bir ilim adamı, kilisede bir hıristiyan olarak iki şahsiyete sahiptir. İkisini birleştirip tek şahsiyet, tek kişilik oluşturamamıştır. Dekart bile düşüncede çok akıllıca hareket ettiği halde, kiliseye giderek milletin inancına aykırı hareket edemem diyebilmiştir. Akli ile dindeki yanlış inanç ve düşünceyi düzeltmeye gitmeyi düşünememiş ve dini kendisine bu imkânı ve yetkiyi vermemiştir. Bu, ruhbanlıktır. Eşefle söylemek gerekir ki, bu ruhbanlık bin seneden beri İslâm'da tasavvufçular tarafından tamamen ve fakihler tarafından kısmen benimsenmiş ve iman haline getirilerek kutsal ve itiraz edilmez kişiler yaratılarak akla ve ilme cephe alınmıştır. Müslümanlar çifte şahsiyetli de becerip camide müslüman, laboratuvarda ilim adamı olamamışlar, dindeki kutsal şahıslığı laboratuvara da egemen kılmışlar, Şark'taki ata köleliğine Batı'daki ilim ve fikir köleliğini eklemiş, köle üzerine köle olmuş, kölelik katlanmış ve katmerleşmiştir. Bunun için müslümanları bu katmerli kölelikten kurtarmak zor olmaktadır ve en azından iki asrı da aşkın bir çaba sarfedildiği halde çıkış yolunu bulan olmamıştır. İyi, dikkatlice ve tarafsızca bakıldığı zaman doğulu atalar taraftarları da batılı yenilikçi taraftarlarının da köleliği pekiştirmekten başka bir iş yapmadıkları görülmektedir. Eskici ve gelenekçiler eskiye uyulmadığının, yenilikçiler de yeniye uyulmadığının sıkıntısını yaymaktadırlar. Hep uymak, ister ata olsun, ister komşu olsun. İşte bu zihniyetin Allah'a şirk koşmak olduğunu Kur'an haykırmaktadır. Ama Kur'an'ın sesine her iki taraf kulaklarını tıkamış sağırlaşmıştır. İslâm dünyasının durumu budur. İki asırdan fazla bir zamandan beri müslümanlar arasında hastalığa çare aramaya başlayanlar olmuş, ancak hastalığın sebebini arayacak yerde, hastalığı gidermeye çalışmışlar. Başarı çok kısa ve pek dar çerçevede olmuş ve eskisi büyük bir sel gibi akıp filizlenmeyi engellemiştir. Bu köleliğin hala devam etmesinin yanlış bir yöntemden kaynaklandığını ileride anlatacağım. Burada İslâm'a dönmek istiyorum.

Kur'an'a gelince, Kur'an, bir dünya medeniyeti, bir dünya felsefesi, kısaca dünyayı kucaklayan 360 derecelik bir açı ile dünyaya bakmayı getirmiş ve bunu insana önemli bir dini, ilmî, akli ve ilâhî görev olarak yüklemiştir. Burada şuna dikkati çekmek istiyorum. İnsanoglu akli ile de bir

dünya medeniyeti kurmuştu. Bu, Yunan medeniyetidir. Aklın ışığında böyle bir medeniyet kurulabildi. Bunda özel vahiy (Tevrat, İncil ve Kur'an) yoktu. Allah insanı yarattığı zaman, ona yol gösterecek, doğruyu bulacak, ilim yapmasını sağlayacak nesneyi: akılı da beraberinde verdi. Akıl demek insan demektir. Bize göre akıl hiç şaşmaz, her zaman doğruyu söyler. Ama insanın yanılmaları da inkâr edilemez boyutta olduğuna göre, bu yanılmaların kaynağı akıl değil, aklın dışında insana egemen olan diğer güçlerdir. Diğer güçlerin yaptırım gücü vardır. Akıl doğruyu söylerse de yaptırım gücü yoktur. Yaptırım gücü iradenindir. İrade de başka isteklerin, heveslerin, amaçların güdümündedir. Hz. Muhammed de kırk yaşına kadar akılı ile hareket etti ve herkesin beğenisini kazandı. Hz. Muhammed zamanında akılı ile hareket edip, insanların beğenisini kazanan başkaları da vardı. Hz. Muhammed seçilince -bu sırf Allah'ın kendi seçimidir- benzer kişiler de niye kendilerinin seçilmediğinden dolayı kıskandılar ve düşmanlığa başladılar. Kırk yaşından sonra Hz. Muhammed'e vahiy gelmeye başladı. Doğrusu, Kur'an'ın içerdiği yüce anlam ve üstün üslup kiskanılacak gibiydi ve hâlâ da öyledir. Gerçeği ve vakıayı olduğu gibi kabul edemeyen, gerçeğe sırf gerçek olduğu için boyun eğemeyen kimseler, düşmanlığa başladılar ve silaha sarıldılar.

KUR'AN'IN ORTAYA KOYDUĞU EVRENSEL İLKELER

1. Oysa Kur'an'ın daha ilk anda ortaya koyduğu ve savunduğu ilke, gerçeğe sırf gerçek olduğu için sahip çıkmak gerektiğini anlatmış ve bu birinci ilkesini ortaya koymuştur. Bu ilke Kur'an'ın dünya durdukça savunacağı temel ilkedir. Son asırların müslümanları -halifesi, paşası, amiri, memuru, hocası, şeyhülislâmı ve halkı, şeyhi- bu ilkeyi ihmal etmekle kalmadılar, buna karşı savaş açtılar ve bu savaşları devam ettirmektedir.

2. Kur'an'ın ortaya koyduğu ikinci ilkesi de ilim ilkesi idi. Kur'an ilme ulaşmanın ilk yolunun okumak olduğunu bildiği için insana ilk emri "oku!" olmuştur. Bu iki ilke arasında -akıl ile ilim- bir fark gözetmemiz gerekiyor. Bir kimsenin düşünmesi, gerçeği anlaması ve onu benimsemesi için ilme -epistemolojik anlamda- muhtaç olmaz. Akılla onu bilebilir. Nitekim okuması, yazması olmayan milyonlarca insan tarih boyunca ve şimdi akılları ile gerçeği anlayabiliyor, kavıyor ve kabulleniyor. Bunun için akıl ilkesi ile ilim yapma anlamında ilim ilkesini birbirinden ayırtmak gerekir. Aynı nedenden dolayıdır ki, bir ilim sahibi aklı kullanarak aklın gerektirdiği mantıklı düşünmeyi yapmıyor. İlim okumakla elde ediliyor, derken, okumak başkasının yaptığı ilmi okumak oluyor. Böylece ilim insanlığın, herkesin malı oluyor. Herkesin bilgisi birikiyor ve bir küme oluşturuyor.

3. Kur'an'ın üçüncü ilkesi, Allah'ın ilmidir. Gerçeği ancak Allah bilir. Allah'ın ilmi mutlaktır, her şeyi kuşatır. İlmin doğruluk ölçüsü Allah'ın ilmidir. Herkes bilir, ama en doğruyu ve doğru olanı Allah bilir, insan doğruyu, tam gerçeği bulamaz. Kur'an bu ifade ile insanın ilimde

kesin ve şaşmaz söz sahibi olmasını da ortadan kaldırarak, insanın bilgisini doğruluk ve gerçeklik ölçüsü olarak kabul etmenin yanlış olduğunu anlatmış oluyor. Kur'an diyor ki: "Allah bilir, siz bilmezsiniz"¹.

4. İnsanın mutlak ilim otoritesi olmaması ilkesi. Bu âyette, "siz bilmezsiniz" sözünde geçen "siz" in içinde Hz. Peygamber de, bütün peygamberler de, melekler de, cinler de, şeyhler de, veliler de, filozoflar da bulunmaktadır. Böylece Kuran ilimde otorite ve tek söz sahibi olmayı insanın elinden almıştır. Hz. Muhammed'den aldığı gibi Aristo'dan da, İbn Sina'dan da, Dekart'tan da, Mevlana'dan da, Kant'tan da, Einstein'dan da almıştır. Onlardan düşünmeyi, ilim yapmayı, âlimliği almamış, ama bu ve benzeri alanlarda yegâne, tek söz sahibi olmalarının doğru ve gerçekçi olmayacağını anlatmıştır. Herkesten, bildiğini, öğrendiğini, anladığını veya anlamadığını araştırmasını, gözden geçirmesini, üzerinde düşünmesini ve aklını kullanmasını sıkı sıkı istemiş, onu tenbihlemiştir. Bu, Kur'an'ın insana getirdiği dördüncü ilkesi ki, insan gerçek ilim ölçüsü olamaz. Demek gerçek ilim, bütün insanlar arasında bir nesnedir, objedir. Böylece Protagoras'ın insan ölçüdür, sözü de reddediliyor. Allah da Kur'an'da demiş olsa da, insan bu düşünme görevini yerine getirmekle görevlidir. Kur'an'ı okuyup anlamayana Kur'an'ı düşünüp kabul etme sözü yabancı gelebilir. Ama Kur'an'ı okursa, bu ilkenin Kur'an'ın buyruğu ve önerisi olduğunu görür, öğrenir. Kur'an, Kur'an üzerinde düşünmeyi azarlıyor. "Kur'an üzerinde düşünüp taşınmazlar mı? Yoksa kalplerine kilit mi vurulmuştur"² diyor. Ayette kullanılan kelime "tedebbür" olup, iyiden iyiye, enine, boyuna, bir şeyin sonunun neye varacağını düşünmek anlamındadır.

Bu ilkeleri çoğaltmaya gerek yoktur. 1- Akıl ilkesi, 2- İlim (okumak ile başlar) ilkesi, 3- Gerçeği Allah bilir ilkesi, 4- İnsan ilim otoritesi değildir ilkesi. İşte bunları düşünme, dışarıdan gelen bütün bilgilere yöneliktir. Kur'an da dışarıdan, insanın dışından, Allah'tan gelen bir bilgidir. Aklın ilkeleri ise içeriden olan bir bilgi kaynağıdır.

Bu dört ilke yalnız âlim olmak, filozof olmak için değil, iyi bir müslüman, Allah katında kabul edilecek bir kişi olmak için İslâm dininin müslümanlara yüklediği dinî görevlerdir. Bu görevi ilk üç nesil müslümanları iyi anladılar ve hayatlarına geçirdiler, uyguladılar. Onbir asırdır okuyanlar içinde binde bir anlayan olmuşsa da uygulamaya koyan milyonda bir olması yetmemiş, duruma hâkim olamamış ve bir işe de yaramamıştır.

İki yüz elli seneden beri akli, ilmi ve düşünmeyi ön plana geçirmek isteyen bazı alimlerin karşısına fikri yasaklayan taklide saplanmış olan okumuşlar çıkmaktadırlar. Devlete de halka da hâkim olan, taklitçi bu

1. Bakara 2/232, Al-i İmran 3/66, Nur 24/19, Nahl 16/74.
2. Muhammed 47/42.

düşük düzeydeki zihniyettir. Batı tekniğininde taklitçisi olduğumuz için ürettikleri araçları alıp kullanmak insanı medenî yapmaz ve nitekim iki yüz elli senede yapamadığı gibi. Bir yamyamın bilgisayarı kullanmakla medenî olamayacağını, ancak bilgisayarı kullanan bir yamyam kalacağını batı kavriyor ama, bir müslümana bunu anlatmak imkânsız oluyor. O halde müslümanların geri kalmışlığının ve hâlâ ilerlemeye aday olamadıklarının sebepleri üzerinde birkaç kelime söylemek gerekir. Biz, bunları söylerken müslümanların yaptıkları hataları sıralayacağız. O hatalar müslümanları geri bıraktı ve hâlâ da o hatalar şeriat olarak, din olarak inananların bir özlemi ve inananların bir kâbusu olarak müslüman halk ve milletlerde hüküm sürmektedirler. Bu hataların önemlileri şunlardır:

A. Devlet başkanını seçmede metot yanlışı. Hz. Peygamber, bütün müslümanlar arasında en üst kimliğin İslâm olmasına özen göstermişken, ilk halife olan Hz. Ebu Bekir, Kureyşlilik üzerine dayanarak halife oldu. O, Hz. Ömer'i seçti, o da Kureyş'ten, Osman ve Ali de Kureyş'ten olarak kabileciliği özendirdiler. Muaviye geldi, düzeltilip geliştirilmesi gerektiği halde, aksak gelen seçim sistemini kaldırdı, krallık ve veraset sistemini kurdu. Bu sistem, Abbasiler'in sonuna kadar altıbuçuk asır sürdü ve artık Arap olmayan müslümanlar da bu veraset sistemini ve kabile taassup ve milliyetçiliğini benimseyip sürdürmeyi çıkarları için yeğlediler. İslâm kimliğini Hz. Peygamber'den sonra en yüksek kimlik sayan Türkiye Cumhuriyeti oldu. Ama o da ne batı cumhuriyet sistemini tamamen yerleştirebildi, ne de İslâm'da bir İslâm cumhuriyeti örneği oluşturabildi. İslâm'ı en üst kimlik kabul etmesinin anlamı, "Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde müslüman olanlar azınlık değil, birinci sınıf vatandaşdır" esasını getirmiştir.

Bunun için Türk asıllı olmayan bir müslüman Türk vatandaşı, Cumhurbaşkanı ve Başbakan olabilmıştır. İşte on dört asırlık İslâm tarihinde bir devlet sistemi ve anayasa oluşmamıştır. Bunun sıkıntısının sebebi dört halife ve Muaviye'dir. Hariciler'in Allah adına konuşabilmeleri ve devlete isyan etmelerinin sebebi devlet sisteminin olmayışıdır. Hariciler devlet başkanlığını (hilafeti) Kureyşten almak için onu Allah'a vermiş, hükmetmek Allah'ın hakkıdır, demiştir. Bir yanlışı düzeltirken başka bir yanlışı yapmıştır. Oysa doğru hükmetmek (egemenlik) milletin hakkıdır.*

B. Düşünce Özgürlüğüne karşı cephe alınması da hür fikirli ilim adamının yetişmesini engelledi. Muaviye'nin iktidarı verasete, krallık sistemine çevirmesi, siyasî idarenin, halkın ve özellikle âlimlerin üzerine baskı dönemini başlattı. Günümüzde 1400 küsur sene sonra İslâm dünyası kangren olmuş bu siyasî idarenin baskısından hâlâ başını kaldırıp bir varlık gösteremiyor. Zulmünü Allah'ın yazısına bağlayan iktidar, Halid

* Bak: Cemal el-Benna, el-Hükmu bil-Kuran, 84-85, (1986) Mısır, Kadıyyetul-Hurriyyet fil-Islam, 109 vd., Mısır, 1985. Nahva-fikhın Cedid. 52, Kahire, 1995. Mazaba'de İhvanil-Muslimin, 193.

Mabed Cuheni'yi (80 H. 699 M.) ve diğerlerini idam etmekle övünen zalim idareciler cinayeti niçin işledi? Zulmüne karşı çıkıldığı için değil mi? Hişam b. Abdülmelik'in emri ile Ca'd b. Dirhem (118 H. 736 M.) de dinî inancından dolayı öldürüldü. Cehm b. Safvan da itikadından dolayı öldürüldü (128 H. 745 M.). İmamı Azam Ebu Hanife dövülmüş ve hapis-te ölmüştür. Mutezile'nin muhalif âlimlere yaptığı baskı aslında siyasî otorite halk üzerinde otorite kurmak için Mutezile'yi kullanmıştır. Mutezile'nin de siyasî iktidarla beraber olması yanlıştı. Cezasını yalnız Mutezile çekmedi, günümüze kadar âlimler ve bütün müslümanlar çekmektedir. Daha önceki âlimlerin öldürülmesine de siyasîlerin baskısıyla gene âlimler hüküm vermişlerdir.

İmamı Serahsi, İbn Teymiye, Hızır Bey, Molla Lütü, Ebu Kâbız, Cemaledin Afganî, Hezarfen Ahmed Çelebi gibiler, ölüme, baskıya, işkenceye uğratıldılar ve 1960, 1971, 1980 ihtilallerinde üniversiteye yapılan haksız muamele, hâlâ devam etmiyor mu? Günümüzde bürokrasi üniversiteyi dışlamaktadır. Dışarıya ilim için gönderdiği öğrencileri döndüklerinde lâyük oldukları görevlere vermemekte ve onları bürokrasinin peçesinde ezmemekte ve onlar da dışarı gitmek zorunda kalmaktadırlar. Bundan daha şerlisi dışarıya milletin servetini vererek, milleti aç bırakarak okuttuğu genç âlimleri dışarıya akıl almaz ucuz bir fiyata satmaktadır.

C. Kur'an'ın ihmal edilmesiyle meydana gelen metot sapmaları:

I. Hadis: Kur'an'dan birinci sapma hadisi öne çıkarmakla olmuştur. Bütün dünyaya yeni bir dünya medeniyeti ve felsefesi, bilgi yöntemi getiren Kur'an daha ilk asırda ihmal edilmeye başlanmıştır. Araplarda bir devlet sistemi olmadığı için, Hz. Peygamber'den sonra başlayan kabilecilik zihniyeti iktidarı ele geçirme mücadelelerinde Kur'an'ın kendilerine yardımcı olmadığını, Kur'an'ın İslâm'dan başka bir kimlik tanımadığını gördükleri için, Kur'an'a bir ilave yapmaları da mümkün olmadığından hadis uydurmaya başlayarak, Hz. Peygamber'in ağzından iktidar hırslı şahısları ve taraftarları, âşiretlerini övme yarışı başlattılar. İktidarın krallık sisteminin ve iktidarın soya ve dosta önem vermesi bu davranışa hız verdi ve böylece Kur'an rafa kaldırılmaya başlandı. Bu tehlikeyi gören samimi İslâm âlimleri işi düzeltmeye ve hadisleri tesbit edip kaydetmeye başladılarsa da tam bir başarıya ulaşamadılar. Tarih boyunca hadis uydurma devam etti. Hadis uydurma, peygamber adına konuşma demektir. Sanki Peygamber, onları kendi adıma konuşabilirsiniz diye vekil tayin etmiş! Bu zihniyet dinin her alanına yayılarak fıkıhta, hele tasavvufta, kelâmda, tefsirde hadis uydurma devam etti. Hadis uydurmanın üç büyük zararı dokundu. Hâlâ bu zarar onarılamadı. Biz, onarmaya çalışıyoruz. Biri, İslâm'ı yanlış anlattılar. Diğer, müslümanları Kur'an'dan uzaklaştırdılar, üçüncüsü, hadisi Kur'an'a hâkim kıldılar. Adeta Kur'an, hadise mahkûm edildi. Hadis tasavvufa, fıkha, kelama yön vermiştir.

II. Tasavvuf: Kur'an'dan ikinci sapma, ikinci asırda tasavvufla başladı. Tasavvufçuların önderi İbrahim Edhem, İslâm'da, Budda'nın Hin-

duizm'de yaptığını yapmıştır. Tasavvufu yeni bir din olarak İslâm'a sokmuş ve akli kalbe feda ederek, İslâm'da subjektifliği, duygusallığı ölçü almış, Kur'an'ın getirdiği mânâ ve madde dengesinin, mânâ tarafını tercih etmiş ve İslâm'ın büyüklüğünü kavrayamayan, kendi benlerini tatmin etmek için tanrı mertebesine çıkarmak isteyenlere en hırslı zihniyeti aşılarmıştır. Hâlâ bütün hızıyla bu emelleri devam etmektedir. Tasavvufçular övünerek, ama karşıtlarını yererek söyledikleri, "tasavvufun bir din oluşudur." Ben de kendilerine katılıyorum. Tasavvuf sanki İslâm'dan ayrı bir dindir. Ben, buna kanî oldum, ona ayrı bir din olarak bakıldığı zaman, insan rahatlıyor. Bunca dinler vardır, bir de tasavvuf dini olmuş, İslâm'a bir zararı olmaz. Hindistan'daki Sıhlar gibi. İslâm'dan da bazı ritüelleri, ibadet şekillerini almış olabilirler. Diğer dinlerde de bunlar vardır. İslâm görünümlü bazı ritüelleri almaları İslâm dininden olmalarını gerektirmez. Ama İslâm toplumunda bulunmaları, onları bu duruma göre hareket etmeye zorlamış olabilir. Sonra bir düşünölsün, bakılsın, her zaman, taraftarları da kendilerine mutasavvıf diyerek övünürler. Müslümanlıkla övünmezler. Ama İslâm ve Kur'an sözü edilince kendilerine mutasavvıf müslüman derler. Kur'an'a inandıklarını söylerler. İslâm'ın yüce ilkelerini sahiplenip İslâm budur demezler, tasavvuf işte budur diyerek, müslümanların içinde kendilerine seçkin, Allah'ın yegâne dostları derler. En günahkâr bir müritlerini, tam ve dürüst bir İslâm alimine yeğ tutarlar. Kendilerinden olmayan büyük İslâm âlimlerini, kendi cahil müritleri seviyesinde bile görmezler. Ez kaza, istemeyerek bir âlimi övmek zorunda kalsalar, onu önce tasavvufa kaydeder, sonra överler. Oysa âlimin tasavvufu hiç bir ilgisi ve ona sempatisi de yoktur. Ama iyi bir âlim ve samimi bir müslümandır, bu ise Kur'an'ın en üstün övgüsüdür.

Ne mutlu müslümanım diyene! Kendilerine katılıyorum. Kur'an diyor ki: "Ben müslümanım demekten daha güzel söz var mıdır."³ Tasavvufçuların, tarikatçıların tasavvufu ile tarikatlarını müslümanlardan üstün tutmaları ve övünmeleri bu âyete ters düşmektedir. Tasavvufçuların ana özelliklerinin birkaçını böylece tesbit etmekle yetinip başka bazı yanlış propagandalarına da bir iki kelimeyle yanıt vereyim. İslâmiyetin tasavvufu yayıldığını iddia etmek tamamen yanlıştır. Tasavvuf tarikatlaşınca ya kadar toplumda olan tasavvufçuların nüfus olarak bir yoğunlukları yoktur. Zaten dünyaya, servete, evlenmeye karşı idiler. Felsefeleri budur. Ama elbette bu inançlarına uymayanlar da vardır. Toplum içinde müslüman olarak da bilindikleri için, elbette komşuları savaşa gittiği zaman, onlar da savaşa gitmişlerdir. Bu demek değildir ki, savaşa hep onlar gitti, dünyayı fethettiler. Eğer tasavvufçular olmasaydı, İslâmiyet daha arı, karışksız, hurafelerden uzak bir din olarak yayılırdı. Tasavvufçular İslâm'ı başka toplumların geleneklerine uydurmakta başrolü oynamışlardır. Tarikatlar yedinci (onüçüncü) hicri asırda kurulmaya başladığına göre zaten Avrupa'daki fetihlerin dışında bütün fetihler tamamlanmıştır. Tarikatlara

3. Fussilet, 41/33.

bu fetihlerde hiçbir yer vermeye imkân olmaz, bu, tarihe aykırı düşer. Sonra İslâm dünyasında devlete karşı tarikatların yaptıkları isyanları kimse hesaba katmıyor. Osmanlılar'da tarikatların getirdikleri ve götürdüklerini anlatmayı tarafsız tarihçilerin tesbitine bırakıyorum. Tarih yorumcuları da taraf tutarak ilmî gözükebilirler. Ben anlamıyorum, niye müslüman olarak İslâmiyeti yaymıyor da hep tasavvuf ve tarikat olarak müslümanlardan ayrı bir teşkilat, grup üstünlük iddia ediyorlar. Amerika'da türeyen Marufiler, İslâm'a ne getiriyorlar, müslümanları istismar etmek ne kadar basit. Hu çekmekle kişi müslüman mı olur? Ama bir tarikatlı olabilir. O tarikatın İslâm'la ilişiği - iman ve amel bakımından- araştırılır. İslâm'ın ölçüleri açık ve nettir.

Her dinde ve ideolojide olduğu gibi İslâm dininin de iki temel alanı vardır. Biri iman: itikadî, nazarî, ilmî alanı, diğeri de amel: iş, fiil, davranış alanıdır. Her dinde ve ideolojide olduğu gibi nazarî, iman, inanış alanı önce gelir ve o esas ve temel sayılır. Öteki alan da onun üzerine bina kılınır. İslâm'da bütün hükümler, ilkeler ve işler bu iki alana göre sınıflanır, düzenlenir. Ancak her iki alanla uğraşan bilimlerde ayrılırlar. Kelâm ilmi İslâm'ın inanç, itikat ve düşünce alanı ki, manevi, psikolojik ve zihin üzerinde durur. Fıkıh ise ameli, iş, fiil ve pratik alanı üzerinde durur. Ne var ki, Kelâmın iman üzerinde durmasının anlamını ve dolayısıyla görevini de iyi tesbit etmek gerekir. Ameli olanların, işlerin, davranışların da iki yönü bulunduğu bilinmektedir. Bu iki yönden biri, yapılan işe, ne ise o olduğuna göre inanmak ve iman etmek, diğeri de o inanılan şeyi yapmaktır. Yapılmasının hükmüne inanmak Kelâm'ın konusudur. Yapılmasının gerçekleşip gerçekleşmediği ve sonuçlarının tesbiti fıkıhın konusudur. Herkes bilir ki, namaz kılmak İslâm dininde farzdır. Bunun farz olduğuna inanmak Kelâm'a aittir. Namazı fiilen icra etmek, kılmak fıkhıya aittir. Bunun için şu söz geçerlidir. Namazın farz olduğunu inkâr etmek, insanı dinden çıkarır, ama namaz kılmamak insanı dinden çıkarmaz. Buna göre namazın farz olduğuna inanmayan herhangi bir kimse -müşteşiklerden oluyor- müslümanlarla camiye gidip namaz kılsa, o kimsenin namazı İslâm dinine göre namaz olmaz, kendisi de namaz kıldı diye müslüman sayılmaz. Bu böyle iken, Kelâm âlimlerinin, kendilerinin bu görevi tam yapmadıkları, müslümanların bugüne kadar uğradıkları felâketlerden anlaşılmaktadır. Tarihte sadece beş inanç esası ile çoğu kez de kaderle uğraşmış durmuşlardır. Bu hususta en önemli ilkeleri Mutezile koymuştur. Mutezile'nin ilkeleri Kelâm'ın yalnız inançla ilgili olan hükümleri değil, amelle, işle olan sorunları da Kelâm açısından ele almış ve bu hususta ayrıcalıklı eserler vermiştir. Bugün buna Sosyal Kelâm diyoruz. Bizden önce Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde içtimâî kelâm (sosyal kelâm) gündeme gelmişti ama, İslâm ilimlerinin yasaklanması ile bu fikir gelişmemiştir. Şimdi biz, Kelâmcıları sosyal kelâm yapmaya çağırıyoruz.

Tasavvufa ve tarikatlara yöneltilen bazı sorunlar.

1- Tarikatların ve tasavvufçuların iki temel yanlışları vardır. a) İslâm açısından, b) İman açısından.

a) İslâm açısından yanlışları, kendilerini müslümanlardan üstün Tanrının seçkin sınıfı görmeleri, diğerlerini aşağılamaları ve böylece müslümanlar arasında ayrılığa gitmeleri, buna göre yardımlaşmalarıdır. Bu İslâm'a taban tabana terstir.

b) İmandaki yanlışları daha derin olup şirke götürmektedir. Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır, el almayan cennete gidemeyecek, mutlaka bir şeyhe ihtiyaç olduğuna, Allah ile insan arasına şeyhi koymaya çalışmaları şirkten başka bir şey değildir. Bu tarikatler Allah'a götüren yol olmayıp Allah'ın yolu sıratı mustakimdir. Bunları inkâr ediyorlarsa, o halde bunları yapmasınlar. Bin dereden su getirip bunları savunmasınlar, insanları kendilerine mürit diye de bağlamasınlar.

2- a) Tasavvufçular duygusal olan kalbi dayanak alırlar, akli tamamen dışlarlar. Bunun birkaç neticesi vardır. Müridin şeyhin önünde bir cenaze gibi olması, aklını devre dışı bırakması, aklını kullanmayacağı gibi şeyhin (mürşit, veli) sözüne itiraz etmeyi, onun yanılabilir olmasını aklından geçirmeyecek; şeyh ne derse düşünmeden doğruluğuna inanacak, ona körü körüne teslim olacaktır. Tasavvufçular da bu gönül işidir, diyerek akli her zaman saf dışı ederler. Bu, İslâm dünyasında içeriden akla suikast etmek, gizlice akli öldürmekten başka bir sonuç vermemiştir. İslâm'da akilla ulaşılabilecek olan ilme bu şekilde engel olunmuştur. Bu engelleme hâlâ devam etmektedir. Müslümanların kalkınamamasının ve ilerleyememesinin temel sebeplerinden biri, tasavvuf ve tarikatların bu içten otoritesinden, akla tahakkümünden ve baskısından kurtulmaları şarttır. Muhammed İkbal de tasavvufu övüp felsefeyi yermesinde İmam Gazali'yi izlemekte büyük yanlış yapmıştır. İnsandan akli aldığınız zaman, ona başka güçleri hâkim kılarırsınız ve o insan da başka güçlerin boyunduruğuna giren bir robot ve köle olur. Bunun için şeyhe mutlak itaat müritleri istediği zaman harekete geçirme inancı vardır. İslâm dünyası bin küsur yıldır, köle durumuna düşürülmüştür. Bilmem kaç kişi bunun farkındadır.

2- b) Tasavvufçular hep nefsin aleyhinde bulunurlar, nefsi yok etmeye çalışırlar, oysa gerçekte nefsin kurbanı olurlar da farkında değillerdir. Allah'a ulaşma ve ulaştırma davalarında hep nefislerini tatmin etmeye çalıştıklarını tarafsız bir ruh bilimcisi daha güzelce anlatabilir. Oysa, gene herkes bilir ki, Kur'an akla dayanır, akli olmayanı Kur'an mükellef, sorumlu insan saymaz. İşte İslâm dünyası asırlardır, böyle bir akılsızlık ve mantıksızlık perişanlığı içindedir. Bunda büyük vebal tasavvufçulara ve taklitçi fakihlere aittir. Bir düşünmeli, daha yakında, Danıştay'da bir hâkimin şeyhi, köprüden atla derse, hiç düşünmeden atlayacağını pek açık yüreklilikle söylemesi, niçinini sormasını hiç aklına getirmeyeceğini iddialı bir şekilde ifade etmesi, tarikatların İslâm'da meydana getirdiği zihniyet ve ilmi yıkımı anlatmaya yetmiyorsa, şeyhin, mürşidin sözü Allah'ın sözünden önde gidiyorsa, Allah böyle bir millete acımaz.

3- Altıncı ve yedinci Hicri asırda (12, 13 M.) kurulan tarikatların Allah ile insan arasındaki köprüyü kurma, insanı Allah'a ulaştırma şirketi olma davaları, Kur'an'a taban tabana zıt bir inanç ve zihniyet olduğunu

anlatmaya ihtiyaç olmayacak kadar açık olduğu halde güya akli başında, modern ilimlerdeki tahsili de yerinde olanların bunlara saplanması, onların insanlık düzeyi altına düştüklerini Kur'an şu ifadesiyle insanlara bildirmektedir. "Onlar davarlardan da aşağıdırlar, Allah katında canlıların en kötüsü, akıllarını kullanmayanlardır"⁴.

Putperestler Allah'a inanıyorlardı⁵. Öyle iken niçin müşrik, Allah'a ortak koşan sayılmışlardı. Kur'an-ı Kerim şirk (Allah'a ortak koşmak) üzerinde çok durmuştur. Allah'ın varlığı üzerinde o kadar durmamıştır. Çünkü Allah'ın inkâr etme insanlık tarihinde hiç denecek kadar az vuku bulmuştur. En iptidai insandan en büyük filozofa kadar herkes kendi anlayışına göre kâinatı bir yaratanın, idare edenin, kâinata hâkim bir gücün olduğunu kabul etmiştir. Önemli olan bu gücün tek oluşu ve onun da Allah, tanrı, tek ibadet edilecek, yönelinecek tek varlık olduğu sorunudur. İşte Kur'an, bunun için Allah yanında başkalarına tanrı demeyi şirk saymıştır. Arap putperestleri, taptıkları putlarının gerçek Allah olmadığını, ancak onlar vasıtasıyla Allah'a ulaşmak istediklerini söylemişlerdir. Kur'an, onların bu sözlerini ve iddialarını şirk ve Allah'ın yanında başka tanrı kabul etme saymıştır. Yunanca böyle tanrılar topluluğuna panteon (pantheon) tanrılar topluluğu adı verilir. Bir de Yunanca "polytheizm" var ki, bu da birden çok tanrıya inanma (şirk) demektir. Putperestler hakkında Kur'an diyor ki:

"Allah'tan başkasını veliler edinenler, biz onlara bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz"⁶.

"Allah'a ortaklar koştular. De ki: Onlara bir ad verin. Yoksa, yeryüzünde Allah'ın bilmediği bir şeyi mi ya da içeriksiz bir sözümü bildiriyorsunuz"⁷.

"Ey oğulcuğum Allah'a ortak koşma! Çünkü Allah'a şirk koşmak büyük zulümdür"⁸.

"Allah kendisine ortak koşanı bağışlamaz. Ondan başkasını, istediğini bağışlar"⁹.

"Ey Muhammed sana da senden öncekilere de şu vahyolunmuştur: Eğer Allah'a ortak koşarsan şüphesiz işlerin boşa gider ve kuşkusuz hüsrana düşenlerden olursun"¹⁰.

Bu birkaç âyetle şu ilkeler açıkça ortaya konuyor.

a) Allah ile insan arasına girip insanı Allah'a götürmek, yakınlaştırmak, şirktir, Allah'a ortak koşmaktır.

4. Araf 7/179, Enfal 8/22, Muhammed 47/12.

5. Ankebut 29/61 vd. Lukman 31/25, Zümer 39/38, Zuhuf 43/9.

6. Zümer 39/3.

7. Ra'd 13/33.

8. Lokman 31/33.

9. Nisa 4/48, 116.

10. Zümer 39/65.

b) Allah'tan başkasını veli edinerek Allah'a ulaşmak şirktir.

c) Şirk, Allah'a ortak koşmak büyük zulümdür.

d) Allah şirki, Kendisine ortak koşmayı tövbesiz bağışlamaz. Ama bundan başka günahları tövbesiz bağışlar.

Allah'a şirk koşmayan birini namaz kılmassa da bağışlayabilir. Ama namaz kıldığı halde Allah'a şirk koşuyorsa, kendini Allah'a yaklaştıracak bir kimseye bağlanıyorsa, Allah onu bağışlamayacaktır. Şirk imanda sapıklık olduğundan dolayı namazı da sayılmayacaktır. Çünkü Allah'ın birliğine iman namazdan önce gelir. O olmazsa namaz olmaz. Bunun için şeyhleri, velileri, herhangi bir kimseyi Allah'a yaklaştıracak diye mürşit kabul edenlerin hemen tövbe edip bağlantılarından vazgeçmeleri gerekir. Bu, biz Kelâmcıların insanlara ulaştıracağı Allah'ın en büyük mesajıdır.

e) Yüce Allah'ın Hz. Muhammed'e ve diğer peygamberlere de buyruğu "eğer şirk koşarlarsa işleri boşa gidecek ve hüsranda kalacaklarına" göre hiç bir veli, şeyh veya kimse peygamberden üstün olmayacağına göre put olmaktan, insanlar ile Allah arasına girip Allah'a şirk (ortak) koşmaktan ve müritlerini hüsrana düşürmekten tövbe etsinler. Müslümanın İslâm kimliği tasavvufuyla oluşmaz. İmanla, Kur'an'ın temel ilkelerine ve sadece yalnız Allah'a şirksiz, şeksiz, şüphesiz inanmakla ona göre ibadet etmekle oluşur.

Arap putperestleri de Allah diyor ve Allah'ı Allah olarak biliyor ve Ona, kâinatı yaratan olarak inanıyorlardı da niçin putperestlik damgası yiyorlardı. Burada Kelâmcıların açıklaması şöyle olmaktadır. Allah'a inanmak ve Allah'ın bir olduğuna inanmak, Allah'ın tanrılık (uluhiyet) sıfatını itiraf etmektir. Buna Tevhidul-Ulûhiyye denir. Araplar'da Tevhidul-Ulûhiyye inancı vardı. Ama bir de Tevhidur-Rububiyye vardır. Bu Allah'ın tek Rab olduğunu kabul etmektir. Halbuki Araplar, Allah'ın Rab olmasını kabul ettikleri gibi onun yanında başka Rabler de kabul ediyorlardı. Allah'ın Ulûhiyyetinde değil, Rububiyyetinde şirke giriyor, Allah'a tapmakta putperest oluyorlardı. Bu şu demektir. Ulûhiyyet söze, inanca, nazarı bilgiye aittir. Yani sözle "Allah birdir" demektir. Ama fiile, ibadete gelince başkasına ibadet etmek, onu aracı tutmak Rububiyyette tevhidi yıkar. Onun için gerçek müslüman, Kur'an'ın istediği müslüman hem ulûhiyyette hem rububiyyette birliği kabul ederek ibadet edecektir. Kısaca, hem Allah birdir, sözle söyleyecek, hem de ibadetle yalnız Allah'a aracısız, şefaatsız yönelecek, dua edecek, yalvaracaktır. Tarikatların ilkelerinde, bu inanç ve davranışın bir kökü Hıristiyanlar'da Hz. İsa'ya Rab deyip ibadetlerini ona yapmalarının İslâm'a kapaklanmasının yanında ruhbanlık da tarikatların temel dayanağından başka ne olabilir! Buna ruhbanlık dememeleri bir şeyi değiştirmez. Mânâsı aynen varsa, orada müteradif bir kelime bulmak her zaman olağandır. Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır, diyen bir zihniyet ruhbanlık yaparak herkesi şeyhe, tarikata bağlayan sapık, gayri İslâmî bir zihniyet ve insanları İslâmî şahsiyetlerin-

den sıyrın bir söylem değil midir! Oysa Kur'an diyor ki: "Kim Allah'tan başka bir veli edinirse, şirke girer"¹¹.

4- Tarikatlarda rabıta ise İslâm'da inanç açısından putperestliğin, Allah'ın önüne başka bir Rab koymanın en açık ifadesi olduğunu anlamayanın müslüman olması veya olmamasında bir sorumluluğu olmaz. En açık kendi ifadeleriyle rabıta, müridin, şeyhini ibadetlerinde, dualarında ve hatta her an, iki kaşı arasında karşı bir yerde hayal etmek, hayalinde orada canlandırmaktır. Bazıları o kadar gayri ahlâkî ve gayri edebî savunma yapıyor ki, insan namazda iken, aklından birçok şey geçiyor, çarşıya gidiyor, ticaretini düşünüyor vs. bu durumdan insanı kurtarmak için, insanın iki kaşının arasında altmış yaşında ak sakallı bir şeyhini daimî düşünmesinin hiç bir sakıncası olmaz, diyor. Bu putperestliği açıkça övünerek itiraf etmek, Kur'an'ın putperestlik hakkında olan bütün tenkitleri, onu yıkmak gayretleri bir anda boşa gittiğinin farkında olmayanların, Kur'an'ın deyimini ile davardan da aşağı olduğu yukarıda açıklandı. Gerçek âlim ve gerçek mürid insan ile Allah arasına kimseyi koyamaz. Kendisi de giremez. İnsanın zihnen başka şeylere gitmesini önlemeye çalışır. İhsan kelimesinde Hz. Peygamber Allah'tan başkasını koymamıştır. İşte tasavvufçuların Kur'an'ın dininden başka bir din icat ettiklerine bir delil sayılmaz mı?

5- Allah adına konuşmak; Hz. Muhammed bile Allah adına konuşmazdı. Vahyi tebliğ etmek Allah adına konuşmak değildir. Tasavvufçuların en önemli bireysel ve ben davaları, Allah adına konuşmalarıdır. Allah kendileriyle konuşur, onlara vahyeder, Kelâmcılardan korkmalarından dolayı buna ilham derler, ama Kelâmcılar bu sefer tutar ilhamı da ilim kaynağı olmaksızın çıkarırlar. Ama tasavvufçular halk üzerinde etki etmeye, şöret ve kutsallık kazanmaya, keramet icat etmeye, tuhaf hurafeler üretmeye devam etmektedirler. Eski zamana uygun kerametler yerine modern yaşantı şartlarına göre yeni tür kerametlerle insanları kandırıp köleleştirmeye devam etmektedirler. İnsanları böyle boyun bükmeye alıştırmak, yatkın hale getirmek en çok siyasîlerin işine yaramıştır ve bugün de yaramaktadır. Burada şunu da düşünmek gereklidir. Bu köleleştirmeden dış güçlerin de yararlandığı akıldan çıkarılmamalıdır. Tabii ki, bu kalble bilinmez, akılla bilinir. Aklını kullanan bunu anlayabilir. Kelâmcılar da ne yazık ki tasavvufçuların uydurdukları keramet kavramına meşruluk tanımış ve hiç farkında olmadıkları noktadan tasavvufçuların ülkülerine fırsat vermişlerdir. O kadar günlük olaylar başımıza ve arkadaşların başına geliyor ki, bir tasavvufçu bunları en büyük keramet olarak ilân eder ve sonra tutar der ki, "biz kerameti ilân etmeye izinli değiliz, ama ne yapalım, bunlar kendiliklerinden ortaya çıkıyor" diye de fiyaka yaparlar. Kerametın sanat olanları vardır. Hintliler'in, göz boyacıların yaptıkları gibi, iman, müslümanlarda söz konusu olmadan başka insanların başından

11. Araf 7/3, Ra'd 13/16, Ankebut 29/41.

tuhaf olaylar (kerametler gibi) geçenler de vardır. Bir de yalandan, aldatmak için uydurulanlar da vardır. Bunların hiçbirisi tasavvufçu ve tarikatçıların kutsallık verdikleri keramet değildir. Yani tarikatların keramet dedikleri keramet aslında yoktur.

6- Gaybi bilme iddiası; tasavvufçuların, şeyhlerin görünmeyeni (gaybı) bilme davları da Kur'an'ı ve peygamberliği inkârdan başka bir şey sayılmaz. Kur'an diyor ki, peygamber hiç bir şey bilmez, peygamberin de asla gaybı bilmediğini Kur'an açıkça ortaya koyarken tasavvufçuların gaybı bildiklerini, şeyhlerin müridlerinin zihninden geçenleri bildiklerini, gece yataklarında neler yaptıklarını bildiklerini iddia etmeleri, ki müridlerini de zor durumda bırakmaktadırlar, diye düz yalan olmanın dışında peygamberden daha üstün bir dava olduğunu anlamayan ahmaktır.

Hocam Mustafa Gümülcineli'nin bana anlattığı şu olay buna ışık tutacaktır. "Birinci Cihan Savaşı'nda Hindistan'dan İstanbul'a boy bos yerinde büyük bir âlim gelmişti. Ayasofya camisinde vaaz vermesine izin verildi. Bütün hocalar onu dinlemeye gidiyordu. Çok fasih bir Arapça ile konuşuyordu. Mustafa Gümülcineli hocam da genç bir hoca olarak gittiği vaazında bir kelime yakalamıştı. Bir veliyi Hz. Peygamber'den üstün tutan bir mertebeye çıkarmıştı. Hocam, bunu Fatih Camisinde her zaman bulunduğu Mustafa Sabri'nin (Şeyhul-İslâm) hocasına anlatınca, nasıl oldu da kendileri bu sözü kaçırdıklarına vahlanmıştı. Birkaç gün sonra casus olduğu ortaya çıkınca vaazına son verilmişti. İşte İslâm uleması Kelâmcılar hocam Mustafa Gümülcineli (ö. 1968) gibi dikkatli olmadıkları için, bu kadar hurafecilerin arasında müslümanlık bize ancak bu kadar gelebildi.

İnsanları günahsız saymak tasavvufçuların ve tarikatların İslâm'a getirdikleri bu olumsuz zihniyet insanları kutsallaştırmaktır. Bu, Kur'an'a tamamen ters, zıt bir inanç olması açısından da Kur'an'ın dinine aykırı bir din sergilemektir. Hele kutuplar inancı, nasıl bir kelâmcı olan Şerif Curcani* tarafından kabul edilir, anlaşılacak gibi değildir. Kelâmcılardan da oyuna gelenler olmuştur. Allah'ın elinden kâinatın idaresini ve yönetimini alan bu inanç ve zihniyet, kâinatı Allah tarafından kurulmuş bir saat gibi kendi kendine işlediğini iddia eden bazı Yunan filozoflarından daha aşırı giderek kendilerini tanrılaştırmış olduklarını iddia etmek olduğunu nasıl anlamadı! Oysa Eşari olan Curcani gibi Kelâmcılar, Mutezile'nin insanın kendi işini Allah'ın verdiği güç ve irade ile yaptığını söylemesini nerede ise küfür sayarlar, demek ki bildikleri mantığı kullanmayı tasavvufçuların hayrına ihmal etmişlerdir. Yedi yüz sene sonra bugün, üniversitede hocalık yapacak çağdaş bilgiye sahip biri, şeyhinin ölümünden sonra da dünyada müridleri üzerinde (!) tasarrufta bulunacağını, istediği işi çevireceğini kulaklarımla ağzından dinledim ve yazısında okudum. Bu adam hayatında ne yaptı ki, öldükten sonra ne yapacak. Allah insandan

* Şerif Curcani (816 H. 1413 M.), et-Tarifât, 227, Beyrut, 1985.

aklı, izanı alınca böylece tapacak insan arar ve bunda mutlaka başka bir çıkarı olmalıdır. Bunların en hafif yanlışlarını anlatıyorum. Kendi kitaplarında bunlardan daha aşırıları ve anlatılamayacakları bulunmaktadır. Böyle bir toplum müslüman mı sayılır! Şimdiki İslâm Kur'an İslâmı' olmadığı için bu durumlara düşülmüştür. Birkaç hafta önce (23 Mart 1997 den önce) tasavvufçu bir bakanla sohbet ederken, tasavvufçuların da iyilikleri ve ilim adamları olduğunu söyledi. Şöyle dedim: Tasavvufçu ilim adamları medreselerde okuyup ilim adamı olduktan sonra tasavvuf yapmaya başladılar. Böyle birkaç kişi vardır. Ben, Muhiddin Arabi'yi değerlendirirken, öncekilerin ve belki şimdikilerin de dediği gibi ne en büyük veli, ne de en büyük kâfirdir, diyorum. Ne velidir, ne kâfirdir. Ben, ona bir düşünür, bir âlim olarak yüz üzerinden seksen beş verebilirim, Ama bir müslüman olarak yüz üzerinden kırk veririm. Mevlana da bir şair bir sanatkar olarak değerlendirilmesi ayrı, bir müslüman olarak değerlendirilmesi ayrıdır. Bu sanatı ve bilgiyi Allah'tan ilham (vahiy) yoluyla almış değillerdir. Müslüman olmayan diğer dinlerde nice büyük sanatkar ve büyük ilim adamları, müridler vardır. Madem onların dediği gibi idi, niye Batı dünyası müslüman olmadığı halde bu kadar sanat, ilim ve icatlar üretti. Müslümanları ilimde geri bırakan, ilimde otoritelere ve geçmiştekilere Allah gibi yanılmazlık ve kutsallık vermeleridir.

Geleceğe hep kışın kışın, arka arka giden müslümanlar hep geriye bakıyorlar, öne bakmıyorlar ki, ilerlesinler. Bunun için öne dönük arkalarında olan çukurları, kasırları göremedikleri için onlara düşüyorlar ve böylece düşmanlarına esir oluyorlar. Bu durum, İslâm milletlerini Batılı efendilerinin beceriksiz kapıcısı durumuna düşürüyor. Çünkü kapıcının da becerikli olur. Müslümanlar kendi içlerinden yalancı ve Kur'an'a göre harami efendiler yarattılar ve onlara da beceriksiz birer hizmetkarlık yaptılar ve hâlâ yapıyorlar. Kendi içlerindeki efendileri çıkarıp atmadıkça, hür fikirli ve düşünceli ve yaratıcı, üretici olamazlar.

Cezayirli âlim Muhammed b. Badis, öğrencilerine şöyle demişti. Düşmanı önce kafanızda yenin. Çok güzel bir söz. Müslümanlar benim tesbitime göre onbir asırdan beri kafalarında olan prangaları söküp atmadıkça adam olamayacaklar ve kölelikte devam edeceklerdir. İşte İslâm dünyasının modern dünya karşısında bu duruma düşmesinin başlıca sebeplerinden biri olan tasavvufun sadece inançla ilgili dört sorununa kısaca değindim. Umarım bu 360 derecelik bir açı ile yeniden Kur'an'a ve dünyaya bakmaya yardımcı olacaktır. Tarikatlar ve tasavvufun bu saydığım yanlışları en hafifleridir. Herkes kendini bunlara göre ölçüp, değerlendirir: Müslüman mı, yoksa tasavvufçu mu olmak istiyor?

III. Fıkıh: Kur'an'dan üçüncü sapma üçüncü asırda fıkhıta taklitçilikle başladı. Hz. Peygamber zamanında hüküm ve bilgi kaynağı Kur'an ve akıl idi. Dört halife döneminde de Kur'an ve akıl idi. Ancak Hz. Peygamber'in işleri ve sözleri de çok küçük ve dar çerçevede deneyim olarak gözönünde tutuluyordu. Burada sonrakilerin ve şimdikilerin gözünden

kaçan bir noktayı hatırlatmak istiyorum. Hz. Peygamberin işleri ve pek çok sözü (hadis) zamanındaki günlük olaylara aitti. Onlar zamanında oldu bitti, tekrar etmesine hem imkân yok, hem de gerek olmaz. Mesela savaşlar, savaşların sebepleri sonuçları ve onlarla ilgili sözler, geçti, gitti. Hz. Peygamber'in hayatı ile dört halifenin hayatları incelenecek olursa, arada çok fark olduğu görülür. Oysa aradan çok kısa bir zaman geçti. Ama bu kısa zamanda millet değişti, mekân değişti, idare ve hükümler de ona göre değişti, nüfus çoğaldı, toplum çok genişledi, hep yeni hükümlere, bilgilere ihtiyaç hasil oldu. Onun için bunlara hadis ve sünnet yetişemedi, dar çerçevede kaldı. İkinci asra gelinceye kadar birçok yeni hükümlere gerek duyuldu ve birçok içtihatlar yapıldı. Sahabeden sonra gelen üçüncü nesil ikinci asırda üç yöntemi uygulamaya devam etti. Bu üç yöntem üç ilkeyi işledi. Kur'an, akıl ve bir de durum, (sorunun, olayın kendisi).

Birinci, ikinci ve üçüncü asır âlimleri bu üç yöntemi kullandılar ve çalıştırdılar. Milyonlarca yeni insan müslüman olmuş ve milyonlarca başka dinden insanlar hep birarada bir toplumda yanyana, iç içe yaşıyorlardı. Binlerce yeni olaylara ve yeni durumlara göre hüküm vermek gerekti. Bu üç asırda âlimler, dediğimiz üç yöntemi: Akıl, Kur'an, durum, (olayın kendisi), esas almıştı. Her olayda Kur'an'a gidilir ve akıl kullanılırdı. İchtihat çok serbestti. Memleket çok geniş, halk çok karışık, devlet otoritesi, düzeni yok, olan da her tarafa yetişemiyordu. Abdullah İbni Mukaffa devlet ileri gelenlerinin kafasına devletin herkese uygulayacağı bir kanun fikrini sokmuş, Abbasi Halifesi Harun Reşit, İmamı Malik'ten devlete dair bir kitap yazmasını isteyerek herkese uygulayacağını söyleyince, Malik kendi bilgisinin buna yeterli olmadığını ileri sürerek geri çevirmişti. Toplumdaki karışıklığı ve kargaşayı mezhepler, ortaya çıkarak önlemişlerdir. Mezhepler halkı kendi aralarında bölüşmüşlerdir. Herkes bir mezhep belirledi veya herkese birer mezhep tayin edildi. Devletin resmî bir tayini değildi. Kendiliğinden oluşmasına toplumun kargaşalık durumu neden olmuş sayılır. İkinci asırda İmamı Azam, İmamı Malik, İmamı Şafii gibi büyük müctehit ve düşünür adamların yetişmesi ve insanların bunların etrafına kümeleşmesi ile mezhepler teşekkül etti ve herkesin bir mezhebe bağlanması, toplumun içinde bulunduğu kargaşalığı giderdi. Devletin yapmadığını böylece mezhepler yapmış oldular. Bu, toplumda düzeni sağladı ve devletin işini yükledi. Böylece halk kitleleri mezhepler tarafından kontrole alındı.

Aslında bu düzenlemeyi devlet şöyle yapmalıydı. Her bölgeden ilim adamlarını toplayıp onlara bir kanun yaptıracaktı ve o memleketin her tarafına uygulanacaktı. Bizim anlayışımıza göre devlet büyükleri böyle bir kanun yapmaya kasten gitmediler. Zira böyle bir kanunla kendilerini de bağlamış olacaktı ve istediklerini yapamayacaklardı. Ama birkaç mezhep olursa, onlardan hoşlarına gideni uygulayacak veya istedikleri fetvayı almak için herhangi bir âlime baskı yapma imkânları olacaktı. İşte devlet başkanları bu yolu seçtiler ve yukarıda örnekleri verilmiş bazı ilim adamlarının öldürülmesine veya işkence edilmesine fetva veren ilim adamları

bulmuşlardı. Adlarına mezhep kurulan imamların öğrencileri, hocalarının fikirlerini öğrete öğrete mezhepler ve fikirler kristalleşti ve birer çelik çitle çevrilmiş oldular. İmamların sözlerinden dışarı çıkmamaya çok titizlik gösterdiler. Devlet de bunları bu yönde desteklemekten öteye geçerek, Abbasi veziri, bu hususta resmî emir bile çıkarabilmeyi kendine bir görev bildi. Öncekilerin sözlerine bir şey katmadan aynen okutulması emrini verdi¹². Âlimlerin itirazını zamanın halifesi uzlaştırmaya çevirdi. İşte bize ulaşan bir örnek, kimileri böyle doğrudan baskı yapıyor, kimi de dolaylı yoldan baskı yapıyordu, ayrıca toplum da baskı unsuru idi.

Bu durum, İslâm'ın parça parça algılanmasına, fikren ve dinen bölünmesine, devletin tek bir kanunu olmasına engel olmuştu. Bu mezhepçilik öyle ayırıcı duruma geldi ki, tarihte bu dört sünnî, fıkhi sayılan mezhepler arasında Bağdat'ta silahlı çatışma bile olmuştur¹³. Bir düşünmeli ondokuzuncu asrın sonunda Ahmet Cevdet Paşa Mecelle'yi tertiplerken diğer mezheplerden bazı maddeleri alarak Hanefi fıkının boşluklarını doldurmak veya uygun düşmeyen bazı maddeleri diğer mezheplerden alarak düzeltmek istemişti de kendisine karşı çıkmıştı. Mısır'da Muhammed Abduh'un mezhepleri birleştirerek, birbirinin hem eksiklerini tamamlamak, hem de zamanımıza uygun düşmeyen içtihatları birbiri ile düzeltmek istemişti, yüz sene sonra İslâm dünyası hâla bu fikre karşı çıkmakta, Türkiye'de bile mezhepçilik ayrıcalığı bugün bile sürmektedir. Eskiden, bazı mezheplerin zamanımıza uygun düşen içtihatları asırlarca din olarak kabul edildiği halde bugün başka mezheptendir diye reddedilen bir toplumdun ne hayır beklenebilir. İşte mezhepçilik Kur'an'ı hem böldü, hem ihmal etti. Bu toplumun Kur'an'la bir ilişkisi kalmadı. Kur'an ölümlerinin kitabı yapıldı, dirilerin kitabı olmaktan onbir asır önce çıkarıldı. Sözde ilâhiyat profesörü olan bazıları bu tarihi olayları ve kendi durumlarını günümüzün olaylarını bilmeden herkes Kuran'a gider ve Kuran okurdu, diyor. Kuran'ı anlamak için ve bir yeni mana anlamak için on bir asırdır ve bugün de gitmiyor ki. Böyle diyen, demelidir ki, bak ben gittim, şu hükmü Kuran'a göre değiştirdim. Oysa kırk beş senedir, ben Kuran'a gidiyorum, Kelamda, fıkıhta olan yanlışları düzeltiyorum. Böyle diyen ilâhiyatçı bana karşı çıkıyor. Kuran okuduğunu söylüyor. Kendisi Kuran okuyor ama ölümler için, yoksa dini anlamak için değil*.

12. Hüseyin Atay, Osmanlılar'da Yüksek Din Eğitimi, s.35, İstanbul 1983. 645H/1247 M. yılında Vezir Mustansırıye, âlimlerini evine davet eder ve kendi eserlerini okutmalarını, geçmiş imamların eserlerini okutmalarını, eskilere nezaketli davranmalarını ve onlardan bereket elde etmelerini emreder. Şafiilerin âlimi Muhammed Şihabudin Zincani (656 H. 1258 M.), Hanefilerin âlimi Abdurrahman b. Abdusselam (649 H. 1125 M.), Malikîlerin âlimi Sıracuddin Abdurrahman b. Abdurrahman Mısri (669 H. 1270 M.) vezire karşı çıkan âlimlerdir.

13. Aslında sünnî fikhî mezhepleri tabiri ile dört mezhebi saymak yanlıştır. Bugüne kadar gelenleri sekize kadar saymak mümkündür: Hanefî, Malikî, Şafîî, Caferî, Zeydî, İbadî, Zahirî, Hanbelî.

* Bk: H. Atay Kurana Göre Araştırmalar I-V.

Üçüncü hicri (9. miladî) asırdan sonra mezhepler Kur'an'ı anlamakta yarışmayı bıraktılar, her bir mezhep kendi kurucu imamının fikrini birbirine karşı delil getirdi. Biri benim imamın sözü doğrudur, öbürü benim imamımın sözü doğrudur, davasını sürdürdüler. Bu arada uydurma hadis işlerine çok yardım etti. Oysa mezhep kurucusu sayılan müçtehit imamlar, kendilerinin sözlerinin delillerine bakılıp tartışılarak yanlış doğrusundan ayırt edilerek alınmasını ileri sürmüşlerdi. Bu hususta İmamı Gazalî, yalnız hükümlere uymakta taklitçi kalmadılar, delilleri de taklit ettiler, demekle taklitçiliği tenkit etmektedir. Bunun anlamı şudur: Bir mukallit, kendi imamının fikrini söylerken, gene kendi imamının delilini delil getirmesidir, başka delile gitse o delil daha kuvvetli olup, kendi imamının delilinin zayıf kalmasından korkmakta olmasıdır. Biz de diyoruz ki, kendi imamının delili zayıfsa, doğru değilse, niye ona bağlanıyorsun, bırakıp doğrusunu alsana. İşte bu taklitçilik zihniyeti mezhepleri din haline getirmiş ve İslâm'ı sekiz dine bölmüşlerdir. Tasavvufçuluk da din olduğu gibi.

Taklidin kökleşmesiyle, İslâm'da ilmin gerilemesi dönemine girilmiş, üçüncü asırdan sonra mezhepçiliğin bir din olarak mücadele alanı haline getirilmesine sebep olmuştur. Şu saçmalığa bakmalıdır. Birbirine en çok yakın oldukları ileri sürülen dört fıkıh mezhebi, birbirini sapık saymadıkları halde birbirinin arkasında militan mezhepçiler namaz kılmazlar. İslâm kültüründe sapık (dalalette) olanın namazını meşru saymadıkları için, onların arkasında kılınan namaz da sahih ve meşru olmaz. Ama bunlar bu mezheplerden biri kendi mezhebine göre namaz kılsa, onun meşru ve kabul olacağına inandıkları halde, kendileri onların arkasında namaz kılmalarının meşru olmadığını söylemeleri ne kadar saçma ve mantıksızlık. Madem onun namazı mesela bir Şafi'in namazı kendi mezhebinde meşru oluyor, senin onun arkasında namaz kılman da doğru olur. Din mantığı bunu gerektirir. Ama Şafiler hanefilerin, hanefiler şafilerin arkasında namaz kılmanın caiz olmadığına fetva vermişlerdir. Çünkü mantığa düşman oldukları için, din işlerinde özellikle mantığı ve akli çöpe atmışlardır.

İslâm'da hoşgörüyü savunanlar, Şam'daki Emeviye Camisinde dört mihrap bulunmasını, her mezhep kendi imamının arkasında ayrı cemaat olarak namaz kılmasını İslâm'da hoşgörü olarak anlatır. Ne kadar yanlış! Halbuki hoşgörü her mezhep başka bir mezhep imamının arkasında namaz kılması olmalıdır. Burada ayrıcalık olarak görülen şeyler o kadar basit içtihatlar ve hükümler ki, akli başında bir müslüman onları ayrılık olarak görmeye değmediğini bilir. Bu kadar basit, söz edilmeye değmeyen küçük ayrıntılı içtihatlar, Allah'ın sözü gibi kabul edilip en önemli ibadetlerden biri olan namazda müslümanların birleşmesi ve birarada kenetlenmesi gerektiği halde ayrılığa gitmek mezhepçiliğin ayrılık yaratma etkisidir. Türkiye'de bir de bu mezhepçiliğe partacılık eklenmiş, camiler ayrılmaya başlamıştır. Bunlar mezhepçiliği de daraltmış, aynı mezhebin ve aynı dinî grubun güya dinî anlayıştan ayrıldıklarını iddia ederek ayrılıyorlar. En azından ve hemen Diyanet İşleri ve akli başında samimi

İlâhiyatçılar mezhepçiliğin aleyhinde yazılar yazmaya başlamalı ve insanları birbirine düşüren birtakım çıkar çatışmalarını, dünya menfaatlerini dine dayandırmaktan vazgeçmelerini sağlamalı ve bunun her iyi müslümanın dini görevi olduğu açık açık anlatılmalıdır¹⁴.

IV. Kur'an'ın İman Felsefesinden Sapma: Geçmiş kutsama İslâm'da kişileri ilim otoritesi yapma zihniyetini getirmiş ve düşüncüyü dondurmıştır.

Kur'an-ı Kerim, geçmişe, atalara, babalara, dedelere uymayı açık, ciddi ve titiz bir biçimde tenkit ettiği halde, üçüncü asırdan sonra müslümanlar bu hastalığa da yakalandılar. Geçmişe dayanmakla kendilerini sorumluluktan kurtaracaklarını sanıyorlar. Kafalarını çalıştırmadıklarından, yağmurdan kaçarken doluya yakalandıklarının farkında da değildirler. Hem kutsadıkları, yanılmazlıklarını sandıkları kimseleri sorumlu tutmuş ve suçlamış oluyorlar, hem de onları yanılmaz olarak kabul ettikleri için onları Allah mertebesine çıkarıyor ve şirke girmiş oluyorlar. Peygamber mertebesine çıkarmıyor, çünkü peygamber de yanılabilir. Yanılmaz ve kutsal yalnız Allah olduğu için yanılmazlığına inanılan kimse Allah yapılmış oluyor. Bir kimse kendisinin yanılmazlığını iddia ediyor veya kendisine böyle bir nitelik verildiğini bildiği ve sezindiği halde buna ciddi ve çok ciddi bir şekilde karşı çıkmıyor ve onu çürütmüyorsa, kendinin Allah sayılmasını kabul etmiş olur. Böyle putçuluktan Allah, ancak aklı başında olanları korur. Akılsızlar davarlardan aşağıdadırlar. Onlara laf anlatılmaz. Aklı başında olan hemen tövbe etsin! Allah tövbeyi, pişman olmayı kabul eder ve affeder.

“İnsanlar arasında Allah'ı bırakıp ona eş koşanlar vardır. Bunlar Allah'tan başkasını Allah'ı sever gibi severler. İnananlar ise en çok Allah'ı severler”¹⁵.

“Onlara Allah'ın indirdiğine uyun dendiği zaman, onlar, doğrusu biz, atalarımıza uyarız, derler. Eğer atalar düşünmemiş ve yanlış yolda idiyse!”¹⁶ O zaman ne olacak?

“Herhangi bir kasabaya bir uyarıcı göndermiş olsak, oranın ileri gelenleri, biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz ancak ona uyarız, derler. Uyarıcı, eğer babalarımızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğrusunu size getirmiş olsam da mı? Onlar, senin gönderildiğin şeyi reddediyoruz, derler”¹⁷.

İslâm toplumlarında, Türkiye'de de yürürlükte olarak hüküm süren atalara, geçmişe uyma, zihniyeti hakimdir. Birine bir şey söylendiğinde,

14. Mezhep çatışmaları için kısaca bilgi veren ve kaynakları zikredilen Prof. Dr. M. Hatipoğlu'nun Hatip Bağdadî'nin “Şerefu Ashabil-Hadis” adlı eserinin tahkikli nüshasının “Takdim” sayfa 10-11'e bakınız. İbnul esir, el-Khamil fit-Tarih 10/104.

15. Bakara 2/165.

16. Bakara 2/170.

17. Zuhuruf 43/23-24.

hemen bin bu kadar yıl içinde kimse bir şey söylemedi de, sen mi hepsinden daha akıllısın ve daha bilginsin ki, böyle söylüyorsun, diye karşı çıkılması geçmişi yanılmaz, kutsal saymaktan başka bir anlam taşımaz. İşte böyle diyerek, her türlü yeni fikre ve yeni icatlara karşı çıkılmış ve hâlâ çıkmaktadır. Kur'an'ın açık ve seçik anlamına karşı tavır takınan ne biçim müslüman olur ve nasıl müslümanlıkla övünebilir? Böyle müslüman İslâm'a bir hakaret ve bir leke sayılır. Kelâmcılar mukallidin iman etmesinin kabul edilmeyeceğini söylemekte ne kadar haklı idiler. İşte akla teslim olmayanın imanının içine böylece şirk karışır da farkında olmaz.

“Onlar hahamlarını, rahiplerini Allah'tan başka tanrı edindiler”¹⁸.

Hristiyanlar, biz rahiplerimize Tanrı diye tapmıyoruz diyerek buna itiraz ettiler. Hz. Peygamber, rahiplerinizin haram dediğine haram, helal dediğine helal demiyor musunuz? sorusunu sordu. Onlar, evet, deyince, işte tanrı edinmenin bir mânâsı da budur, cevabını verdi. İslâm'da da fakihlerin haram dediği haram ve helal dediği helal kabul edildiği için, bazı İslâm âlimleri de mezheplerin bu helal ve haram yapma, birbirine yasak koyma fikirlerini ve onları öyle kabul edenleri bu âyetin içine sokarak Kur'an'a ve akla dayanmadan fakihlere, tasavvufçulara uymayı, onları Tanrı yerine koymak saymışlardır. Suddi bu âyet hakkında şöyle demiştir. Adamların öğütlerini almışlar, Kur'an-ı Kerim'i arkaya atmışlardır¹⁹. İbn Cezzi de Allah'a itaat edilir gibi din adamlarına itaat ederler, her ne kadar onlara tapmasalar da²⁰ der.

Doğrusu Allah'a itaat edilir gibi Allah'tan başkasına itaat etmek, Allah'ı sever gibi başkasını sevmek, başkasının sevgisini Allah sevgisinden öne alıp, Allah sevgisini arkada bırakmak, o başkasını tanrı edinmekten başka bir anlama gelmez. İki tanrısı olur, biri uzakta göklerde, ötekisi yerde kendine yakın. Bu yakın tanrısı onu korur, ona yardım eder, bu yerdeki yakın tanrısını ne kadar memnun ederse, o da göklerdeki, ulaşamadığı tanrıyı o kadar menun eder ve böylece en yakından gerekli tanrısının yardımını sağlar. Bunun için ya Allah diyecek yerde, ya şeyh! der ve böyle demesi kendisine öğretilir. Kur'an'da bu inanış ve bu biçim yardım dilemek şirk, putçuluktur, bunun tarihi, yorumu yoktur. Bu tevil edilemeyecek kadar açık ve nettir. Kur'an'ın dinine inanan bunu böyle kabul etmek zorundadır. Sırf bu hususta Kur'an'a ters düşse ve diğer bir çok hususta Kur'an'a uysa Kur'an'ın açık seçik anlamında o kimse gerçekten kâfir olur. “Bir kısmına inanır, bir kısmını inkâr eden ve arada kendine bir yol bulan kimseler, gerçekten kâfir olanlar onlardır”²¹.

18. Tövbe 9/31.

19. İbn Kesîr, et-Tefsîr 2/384, Beyrut 1969.

20. Muhammed b. Ahmed b. Cezzi Kelbî, Kitâb-ı Teshîl li Ulûm-ı Tenzil 2/74, Beyrut 1973.

21. Nisa 4/150-151.

Kur'an'ı inkâr etmek sadece inkâr kelimesini kullanmakla olmaz. Davranışla da olur. Başkasının sevilmesiyle Allah'ın sevgisine ulaşacağı- ni iddia edene en güzel cevabı Kur'an vermektedir.

“De ki: Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın”²².

Allah'ı sevmek isteyen, peygamberi sevsin ki, Allah da onu sevsin, denmediğine iyi dikkat etmek gerekir. Allah doğrudan, vasıtasız sevilir. Öyle Allah sevgisini başkasının sevgisi vasıtasıyla elde etmeyi iddia eden Allah sevgisini gölgede, sisli bulutların arkasında görmüş olur ki, o gerçek bir sevgi ve gerçek bir ibadet sayılmayacak, Allah'ın müslümanları korumasını da öylece sislendirecektir. Allah gerçek inanana yardım eder, çünkü gerçekten Kur'an'a inanan aklını kullanır, Kur'an'ın ilk kanunu, düşünmek ve aklını kullanmaktır. Bundan esinlenerek diyorum ki, Allah akıllının, aklını kullananın işini yapar. Akıllı, Allah'ın kanunlarına (fizik, biyoloji, sosyal ve ruhî) uyar da ondan.

V. Devleti İdare Etme, Devlet Rejiminde Olan Sapma: Burada İslâm'da siyasîlerin, Kur'an'ın toplum ve idarî felsefesinden sapmaları müslümanların gerilemesine sebep olmuştur. Ondört asırlık bir tarihî süreci içine alan bu konuyu çok özlü bir şekilde anlatmak, gerçekten zor değil, imkânsız gibidir. Ancak bazı önemli gördüğümüz noktalara değinmeye, işaret etmeye çalışacağız. Okuyucuların, bizim demediklerimizi ve diyemediklerimizi, bilemediklerimizi kendilerinin bulmaya çalışmasına önyak olursak, görevimizi yapmış oluruz.

Her şeyden önce şunları tesbit etmeye özen gösterelim. İslâm, devleti olmayan, devlet sistemi, tarihinde bulunmayan bir toplumda doğmuştur. Ayrıca onun zamanına göre bir felsefî geleneği ve yüksek medeniyet kültürü de yoktur. Kur'an, vurguladığı gibi, fitrat üzere olan insan örneğinin en katıksızına kültürle, medeniyetle, felsefe ile diğer bir deyimle insan katkısı olmayan anadan doğmuş gibi sırf Allah'ın yarattığı yaratılıştaki insanın ve toplumun her türlü ihtiyacına tabii cevap vermeyi, ve sorunlarını en kısa yoldan çözmeyi üstlenmiştir. Bu suretle İslâm; devlet, siyaset, din, toplum ve fert, hep iç içe beraber, bir bütün ve bütünün içinde bir fert olarak görevler, yükümlülükler, sorumluluklar ve haklar getirmiştir. Bu öğretiler kendisi vasıtasıyla halka bildirilmesiyle görevlendirilen peygamber, toplumun başkanı idi. Toplum da çok küçük olduğu için Hz. Peygamber toplumun her türlü ihtiyacında başkan ve başvuru kimse idi. Toplumun idarî ve siyasî başkanı: devlet başkanı, hukuk konusunda baş hâkimi, eğitim konusunda baş öğretmeni, din konusunda peygamberi, savaşta baş kumandan idi. İslâm âlimleri Hz. Peygamberin bu gibi, toplumun değişik alanlarında vermiş olduğu hükümlerin birbirinden

22. Al-i İmran 3/31.

farklı anlaşılması gerektiğini açıklamışlar ve bunlardan değişik alanlarda uygulanabilecek ilkeler ortaya koymaya çalışmışlardır²³. Ancak bunlar üzerinde uzun uzun durulup felsefeleri yapılmamış ve uygulamaları yaşama geçirilmemiştir.

Allah'ın vahyi olan Kur'an-ı Kerim her konuya tek bir gözle bakmıştır. İnsanın İnsan olarak huzurunu ve insanlık değerini önde tutmak. Bu noktadan, peygamber de olsa, hiç bir kimsenin başka bir birey üzerine, ne soy, ne rütbe, ne de fizikî veya manevî güç olarak bir manevi dini sorumluluğu olmadığını anlatmaktadır. Kur'an, insanın bütün hayat alanlarına ait hükümler getirdi. Hiçbirini diğerinden ayırmadı, onları alanlarına göre sınıflamadı. Müslümanlar ilimlerde ilerledikçe, toplum genişledikçe toplumlardaki olaylarla ilişkileri ölçüsüne göre âyetleri alanlara, sınıflara ayırdılar ve tasnif, tertip edip düzenlediler. En çok fıkha, yani insanın işlerine ve hukukuna ait gördükleri âyetler üzerinde durdular ve bir fıkıh kültürü geliştirdiler. Bu, aşağı yukarı bütün insan hayatını kapsadı. Ne var ki, devlet ile ilgili olan ve olması gereken, devlet ile fert, toplum ile fert ilişkisi ile ilgili olan âyetleri zamanın şartları, toplumların durumlarına göre yeni hükümleri koymaya ve içtihatlar yapıp bir devlet ve idare sistemi koymaya gidememelerinin sebebi zamanın siyasilerinin engellemesi idi. Siyasiler keyiflerine göre fetva çıkarıyor, örf ve geleneklerine göre uygulamaya koyuyorlardı. Fıkıh hususunda da bazı âyetleri işleme geçirmeyi düşünmediler ve onların yerine yanlış içtihatları koydular. Bu hususta birkaç örneği benim "Kur'an'a Göre Araştırmalar" adlı kitap serisinde bulmak mümkündür.

Dört halifenin seçiminde devlet idaresi ve siyasetle ilgili âyetlerin felsefesinin az da olsa ihmal edilmiş olduğu göze çarpar. Onların seçimi gerçekten Kur'an'ın istediği tarzda olmadığını ancak, on dört asır sonra Arap ve Türk âlimlerinin, anlama ve anlatma imkânına sahip olduklarını görüyoruz. Dört halifenin seçim tarzı tam bir devlet ve kanun sistemi haline dönüşmeden, Muaviye onu da kaldırdı ve İslâm'da Kur'an'ın gösterdiği hür seçim (hür şura-çoğunluk) sistemini on dört asır geciktirdi. Bir asra yakın bir süredir, hâlâ bütün İslâm dünyası, devlet başkanını İslâm'a göre nasıl seçeceğinin kanununu, devlet anayasasını sağlam bir sisteme bağlayamamıştır. Çünkü on dört asırlık bir sürede üzerinde çalışılmamıştır. Bugün çağa uygun bir devlet ve millet meclisi kurmanın zihnî, ilmî ve nazarî bir çalışmasını da yapmaktan uzak durmakta ve buna karşı, eski yanlış uygulamanın kalıntıları arasından bir ipucu aramakla meşgul bile olmuyorlar. Buna bile karşı çıkanlar çoğunluktadır.

Mesela sadece işçi sorununu düşünelim İslâm'da tarih boyunca böyle bir sorun üzerine eğinilmedi, kimse bir çalışma yapmadı. Bununla ilgili âyetler ele alınmadı ve üzerlerinde işçi, istihdam felsefesi kurulma-

23. Şihabuddin Ebul-Abbas Ahmed b. İdris (684 H. 1285 M.). Karafî, el-ihkamü fi Temyizil-Fetava s. 85.

dı. İşçi (ecir) ile ilgili bir iki hadis ile ne çözülebilir. Onlar, zamanlarındaki ihtiyaçlara cevap vermiş olabilir. Ama tarih boyunca ve hele bugün neyi çözer. O halde bu İslâm'ın bir eksikliği değildir. Müslümanların eksikliğidir. Kur'an, kendinde zikredilmeyen sorunları insanlara, bilgilerine, anlayışlarına, kafalarını çalıştırmalarına bırakmıştır. Çağdaş ve hatta çağa yön veren devletler, bu sorunu Kur'an'sız çözmeye çalıştılar ve çalışıyorlar ve de müslümanlardan iyi çözüyorlar. Müslümanların elinde; papağan gibi ağızlarıyla övünmekle değil, gerçekten övünülmeye değer Kur'an olduğu halde ne yaptılar ve ne yapmaya çalışıyorlar; başkasına küfretmekten başka, onları kendilerine göre öteki dünyada cehenneme atmaktan veya cennete sokmaktan başka ne söyleyebiliyorlar. Öteki dünyanın hükmü Allah'a aittir. Kimse buradan oraya hükmedemez. Kur'an bu yetkiyi kimseye vermemiştir. Kur'an bu dünyada müslümana daha doğrusu insana iş yapma, hükmetme yetkisi verdi. Kendine verilen yetkiyi bilmeyen ve kullanmayan kafasız kimsenin tutup kendine yetki verilmeyen hususta bağırıp çağırması doğrusu, Kur'an müslümanını derinden incitiyor. Ama Kur'an müslümanı gerçekten bulunmuş olsa, kendisini incitecek, böyle papağanlara konuşma fırsatı vermez. Kur'an, Kur'an'ı papağan gibi okuyanların değil, adam gibi, insan gibi okuyanların kitabıdır. Kur'an, kaval dinler gibi dinleyen koyunların kitabı değil, akıllıların ve akıllı olanların kitabıdır.

“Onların durumu, çağırıtı ve bağırıtıdan başka bir ses duymayan: kaval dinleyen koyunların durumuna benzer. Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Bunun için düşünemezler”²⁴.

Halife, devlet başkanı anlamında kullanılan bu kelimeye yanlış mânâ verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de, halifeliği Allah, Kendisine bağlamamış, onu kendi başına serbest bırakmıştır. Halife kelimesi nitelik olarak yalnız Hz. Davud'a verilmiş ve burada da Allah Davud'a benim halifemsin, dememiştir. Ona değişen, kendinden sonra başkası gelecek anlamda hükümdar, kendi başına hükmeden başkan demiş, şartı ise hakka göre adaletle hükmetmektir²⁵.

Şiilerin imamlık nazariyesi de yanlıştır. Bu hususta veraset söz konusu olamaz. Bu, Kur'an'ın amacına ve felsefesine ters düşer. Cenab-ı Hak, Hz. İbrahim'e “Seni, insanlara önder (imam) yapacağım” dediği zaman Hz. İbrahim de heveslendi, soyundan imam (önder) yapılmasını istemesini Allah reddetti ve “zalimlere ahit vermem” dedi²⁶.

Hz. Davud Allah'ın halifesi değildir. Allah ona Benim halifemsin, demedi. Aslında Arapça'da halife kelimesi ard arda, birbiri peşinden gelen anlamındadır. Peygamberlikte veraset söz konusu olmadığı gibi devlet başkanlığında da veraset söz konusu olamaz. Herkes kendi yetene-

24. Bakara 2/171.

25. Sad 38/26.

26. Basara 2/124.

ğine ve şartlarına göre devlet başkanı seçilebilir. Hz. Ebu Bekir'e Hz. Peygamber'in halifesi demek, dinen yanlıştır, ama sözlük anlamında Hz. Peygamber'den sonra, idareci olarak toplumun başına geçmesi açısından bir sakınca görülmemiştir. Bunun için Hz. Ömer devlet başkanlığına seçildiği zaman, halife olarak nitelendirilmesini reddetti ve siz müminlersiniz, ben de sizin başkanınızım. O halde bana emirul-Müminîn=Müminlerin Başkanı, deyin dedi²⁷. Böylece hilafeti ilk kaldıran Hz. Ömer oldu. Sonraları nasıl oldu bilinmez, devlet başkanlarına gene halife denmeye başlandı. Ebu Bekir 'in halife olmasına bakılarak, Kureyş'ten olması hesaba katılmış olarak halifelik kelimesine bir kutsallık verilerek şeriat üstü bir donatımla pekiştirilerek dediğinin ne olduğuna ve Kur'an'ın ölçülerine uyulmasına bakılmadan Allah adına hükmeden papalık olarak uygulanması şimdilerde bile istenip durmaktadır, tamamen yanlıştır.

Fakülteadaki öğrenciliğimden beri okudukça aklımın takıldığı şu idi. Hz. Peygamber, Ebu Bekir ve Ömer'in altmış üç yaşlarında öldükleri söylenir. Niye müslümanlar bu altmış üç yaşını resmî görevin, devlet başkanı (halife) olmanın son yaşı almadılar. Şimdi devlet altmış beş yaşını emekli sınırı kabul ettikten sonra tutuyor, emekli (yaştan) olanı daha zor ve daha üst mevkilere tayin ediyor veya ona seçimle de resmî bir görev veriyor. Arka planda sorumsuz bir ek, danışmanlık görevi verilebilir.

Bu halifelik zamanımızda, çoluk çocuğun ağzında sakız gibi çiğnenmeye başlandı. O kadar çiğnediler ki, artık sakız da sütün kesmesi gibi kesti, pürtüklendi, birbirini tutmaz savlarla birbirine yapıştırılmaya çalışılıyor. İslâm toplumlarını kasıp kavuruyor, huzuru kaçırıyorlar. Padişahların, emirlerin, kralların, halifelige oynamak isteyen müslüman bozuntularını, gerçek dini, Kur'an'ın bütün insanlığa getirdiği dini, -Emeviler'in, Abbasiler'in, Osmanlılar'ın anladığı değil- öğretmeye önem vermiyor ve öğrenmek isteyenlere de fırsat tanımıyorlar. Namaz kılması sahil olacak kadar Fatiha'yı (el-Hamdu) bilmediği veya ancak bildiği halde, İslâm adına kendini en yetkili gören yüksek tahsilli teknikerlere, dinde cahil bırakılmış millet çok çabuk canıyor. Siyaseti, idareyi ve devleti ellerinde de tuttuklarından hiç bir sosyal bilimciye de konuşma hakkı tanımıyorlar. İşte idarenin ve siyasetin bu gibilerin ellerinde olan bir memleket -tarihte ve bugün- nasıl gerilemez. Gerilememesi, geride kalmaması, hayat, çağ kervanından arkada kalmaması, Allah'ın her türlü kanununa aykırıdır.

Şimdiye kadar İslâm medeniyetinin ve müslümanların, dünya büyük devletleri ve çağdaş milletleri arasında değerli bir yere sahip olmamalarının on dört asırlık süre içinde yaptıkları ana, temel yanlışlardan birkaçını açıklamaya çalıştım. Şimdi, bu yanlışları düzeltmek ve bu durumdan kurtulup diğer milletlerle eşit haklara sahip olmak ve onlara önder, örnek olmak için bazı önerilerimi buraya almak istiyorum. Bunları şöyle özetlemek mümkündür:

27. Dr. Nasır b. Akil el-Tarîfi, el-Kada, fi Ahd Ömer b. Hattab, 11/141, Cidde 1986.

Birincisi ilk başta ele aldığım ilim ilkesidir. Kur'an nasıl okumakla başlamış ise, bütün müslümanlar okuma seferberliğini başlatmaları gerekir. İlimi imandan önceye alıp, her şeyi ilme vurmaya, ilimle ölçmeye niyet edip bunda özenmeyi en büyük ibadet, Allah'a götüren yol ve yöntem kabul etmeleridir. İmanı ilme dayandırmak, imanı ilimleştirmek gerekir. Çünkü ilimle her şey yapılır, her sorun çözülür. Yalnız şunu iyi kavramalı ki, zihinde olan her bilgi ilim sayılmaz. Bir bilginin ilim olabilmesi bir delile dayanması gerekir. Bir bilginin delili ne kadar kesin ise o bilgi o kadar kesin bir bilgi olur. İnsan hayal ile zihnine bir şey getirebilir, bir şeyi vehmeder, kendi kendine kurar, aklına bir şey gelebilir, buna ilham der, vahiy der, ne derse desin, ama bunun ilim sayılabilmesi için akıl kontrolünden geçmeli, onun delilini göstermelidir ki, ona göre onun ilim olup olmadığına akıl karar versin. Bilgi kaynağı hayal olur, vehim olur, sezgi olur, ilham, rüya olursa, akıl ona ilim demez, ona tahmin, sanı, zan der. Bu gibi bilgilere güvenilmez, kesinlikleri olmadığı için onlara uymak da yanlış olur. Bu kaynaklardan gelen bilgilerin akıl ve ilim süzgecinden geçirilme zorunluluğu vardır. İnsan herhangi bir söz duymuş veya kitap okumuşsa zihnine bir anlâm ve mânâ girmiştir. Tasavvufçuların, şeyhlerin rüyaları ve halüsinasyonları akıl süzgecinden geçmedikçe ilim sayılmaz ve onlara dinen de uyulmaz. İşte bu mânânın ilim olup olmadığını anlamak için Kur'an şu işlemlerden geçirilmesini istiyor ve bu işlemlerden sonra ona uyulmasını övüyor. Bu işlemler şunlardır:

a) Aynı konuda insanın mümkün olan bilgileri toplaması, eğer deneye dayanıyorsa gerekli bütün deneyleri veya kesinlik derecesine varacak kadar deney yapması gerekir. Sosyal ilimlerde -din de içinde- her türlü kitabı okuyup anlaması lâzım. Bu, bilgi toplama ve bir şeyi okumak ve öğrenmektir. Burada şunu göz önünde bulundurmalıdır. Bir mezhebin yüz fıkıh kitabının aynı şeyi söylemesi, ayrı bir bilgi sayılmaz. Sonra gelen öncekini tekrar etmiştir. Ama değişik mezheplerin aynı meselede değişik görüşler ileri sürmeleri ayrı bilgi kabul edilir. Böylelerinin terkiibinden ilim yapılır.

b) Bu öğrendiklerinin arasında bir karşılaştırma yapmalı ve her birini bir diğeri ile değerlendirmeli ve tartmalıdır.

c) Bunlar arasında hiç bir kimsenin, kendisinin de önceki bilgilerinin ve fikrinin etkisinde kalmadan en doğrusunu, en güzelini bulmalıdır. Bunu yapması, ilim yapması sayılır ve ilim yapmak buna denir. İnsan bu şekilde bilgi yapar ve onu özümser. Dikkat edilecek nokta, kitapları okur ama, mukayese yapıp, onları karşılaştırıp hepsinden bir sonuca varmazsa, bu ilim yapmak olmaz, o, bilgi toplama seviyesinde kalmış olur, o bilgileri yoğurup, pişirip kaynaştırmadan, binbir çeşit mağazası gibi karma karışık, dağınık bir biçimde zihinde depolanması ilim sayılmaz, malûmat sayılır. O bilgileri yan yana, ardarda sıralaması da ilim sayılmaz. İlim sayılması için bu üç işlemden sonra yeni bilginin ortaya konması gerekir.

d) Kur'an-ı Kerim'in zikrettiği bu üç aşama bütün ilim adamlarının ilim yapma yöntemlerinde bulunabilir. Ancak Kur'an'ın burada dördüncü

aşaması veya sonucu bağlaması önemlidir. O da böyle ilmi bir yöntem sonunda varılan ilmî hükmün icra edilmesini ve onun işleme konulmasını teşvik etmesi ve onu dinî bir görev, Allah katında yapılan en değerli bir iş olmasını bildirmesidir. Kur'an'ın bütün emirlerinde ve öğütlerinde bulunan bu yaptırım gücü, insana yüklediği ve onun değerini artırdığı en onurlu bir sorumluluktur. İlimin yaptırım gücü yoktur, aklın da yaptırım gücü yoktur. Bu ikisi hükmünü objektif olarak verir, işleri biter. B. Russell, bunu şöyle anlatıyor. "Bilim, isteklerimizin gerçekleşmesinde kullanılacak araçlar konusunda bilgi verir, ama bir isteğin ötekinden daha çok yeğlenir olduğunu göstermez bize"* . İşte Kur'an'ın en önemli görevi, akla ve bilime yaptırım gücü getirmesidir. Bunu, bilimi ve Kur'an'ı anlayan anlar.

"Sözleri dinleyip en güzeline uyanları müjdele. Onlar, Allah'ın doğru yola ilettiği ve onlar ince akıllı kimselerdir"²⁸.

En güzel: Ahsen ifadesi mukayeseyi anlatır ve övgüsü de ikinci olarak yaptırıma teşvik olur. Kur'an-ı Kerim şartsız, kayıtsız ilmi ve ilim adamını övdüğü halde, İslâm'ın geleneksel on bir asırlık kültüründe ortaya atılan olumsuz sözlerden biri de ilmi faydalı ve zararlı diye ikiye ayırmak olmuştur. Bunu yapanlar, kendi kafalarına göre bazı ilimleri kötülemiş ve işine yarayanları övmüşlerdir. Haksız yere pek övülen tasavvufçuların hezeyanları ki, onlar vehim ve hayallerinde ibarettir; yerilenlerin içinde de Kelâm ilmi, Felsefe ve Mantık olmuştur. Oysa müslümanların övünmesi gereken iki ilim dalı vardır: Biri, Kelam ilmi, diğeri Usulul-Fıkh ilmi ki, bu ikisi, müslümanların icat ettikleri ve geliştirdikleri ilimlerdir. İlk nesil müslümanları ilmin değerini biliyorlardı ve onun için herkes birbirini bildiği ilimle tanıyordu. İlim her şeyden önce idi. Çünkü Kur'an ilmi objektif, nesnel bir ölçü almış ve herkesi ilme, bildiğine uymaya çağırmişti. İmanı ölçü almamıştır. Zira imanda hem yalan, hem de yanlış olabilir. Onun için iman yalanı ve yanlış ile insanları aldatabilir. İmanın yanlışını başka birinin imanı düzeltemez. İman zihinde, kalpte bulunur, dışarıda bulunmadığı için kendinin doğruluğunu söylemesine tanık, kendisi olamaz. Ama ilim, dışarıda bulunan bir nesneye, objeye ait olduğundan yanlış ve yalanı herkes tarafından görülür, öğrenilir ve dolayısıyla düzeltilir. Bundan dolayı Kur'an imana güvensizliğini ve ilme güvenini sergilemiştir.

Bilim konusunda ilk üç asırdaki nesil ile son on bir asırlık nesil arasında metot konusunda taban tabana bir terslik ve tezat bulunmaktadır. Öncekiler önce ilim yaptılar ve Kur'an'ı, imanı ona göre anladılar. Onbir asırlık dönemde ise, önce inandılar, sonra o inanca göre ilim yaptılar. Bu ilmî metoda ve ilmî zihniyete aykırı olduğu için sonrakiler gerçekten ilim yapmadılar, ilim yaptıklarını sandılar. İlimle amel edilmese de gene hayırlıdır²⁹. Hangi ilmi? sorusunu sormak, ilme karşı çıkmaktır. Eğer ilim

* B. Russell, Bilim ve Din, 120.

28. Zümer 39/18.

29. Ebu Ömer Yusuf b. Abdalberr. Camı u Beyamel-İlm ve Fallihi 25, Beyrut, tarihsiz.

bir amaca, ideolojiye, inanca göre yapılırsa, o gerçek ilim olmaz. O şeye, inanca göre izafi bir ilim olur ve ilmi gerçek hedefinden saptırır. Evrensel ilim metoduna uymayacağı için de başkalarını karşısına alır ve onları kendisine düşman eder. Çünkü ideolojik, herhangi bir inanca-bir müslümanın inancı da olsa- göreceli olan ilim militan, saldırgan bir karakter taşır. Adına ilim yaptığı inancı savunmak, onun şartsız doğruluğunu iddia etmek niteliğini korur. İlim ancak sırf ilim olmak için yapılırsa gerçek ilim olur. Gerçek olunca da İslâm'a uygun olur.

İslâm dünyasında birkaç seneden beri yeni bir ilim uyanışı ve atılımı meydana getirmek üzere kurulmuş olan "İlmi İslâmlaştırma (Islamisation of Knowledge) hareketi bu anlattığımız ilmi metoda ters bir metot uygulamaktadır. Böyle bir fikri yirmi küsur sene önce öğrencilerime anlatmıştım. Ben, onu bir müslümanın ilim yapması olarak açıkladığımı hatırlıyorum. Şimdi bu ilmi İslâmlaştırmak fikri ve yöntemi bana, üçüncü hicri (9. M.) asırdan beri müslümanların uyguladıkları metodun aynısı olduğu kanaatini verdi. Bunu bilerek yapıyorlarsa, bundan çok sevinçli olabilirler. İlmi İslâmlaştırmanın (İslâmiyetul-Marife) anlamı ilmi İslâm'a uydurmak, önce İslâm anlaşılacak (kimin inancına göre?) sonra ilim ona uyacak, ilim o kimsenin İslâm'ının emrine girecek, İslâm amaç, ilim araç olacak anlamına gelir. Elime geçen eserlere bir baktığımda (İngilizce-Arapça- Türkçe) okuyabildiğim ve anlayabildiğim kadarı ile diyebilirim ki, bunlar on bir asırlık İslâm kültür birikimi içinde dönüp durmaktadırlar. Eskilere kutsallık ve yanılmazlık payesi-nazarî olarak verebilirler- veriyorlar. Bu yanlıştır.

İlmi İslâmlaştırmakla İslâm'a yeni bir şey getirilemeyeceğine inanıyorum. Onların metodu mevcut olan tarihin içinden gelen İslâm'ı desteklemek ve onu anlatmak. Ancak kendi İslâmî anlayışlarına ters düşen İslâm mezheplerini ve fikirlerini tenkit etmiyorlar, etmelerini ben tenkit kabul etmiyorum. Zaten eskiden mezheplerin birbirini tenkit ettiklerini tekrar sayıyorum. Oysa benim ortaya koymak istediğim metot, ilk üç asırda müslümanların uyguladığı metot olarak şudur: İlmi öne almak, imanı ilme tabi kılmak, imanı ilme dayandırmak, ilmi imana dayandırmak değil, diğer bir deyimle ilmi İslâmlaştırmak değil, İslâm'ı ilmîleştirmek. Bence müslümanlar ancak bu metotla ilerleyebilir ve İslâm'ı anlatabilirler, yüceltebilirler. Önce ilim yapılacak, o ilmi yapan müslüman olduğu için o ilim İslâm olacak. İşte İslâm bu şekilde soyut, sırf ilim yapmakla herkese kendini tanıtacak. Teknik, tabii ve sosyal ilimlerde bu metotla ilim yapılması halinde müslümanlar, yeni bir medeniyet kurma veya şimdiki medeniyete katkıda bulunma imkânını elde ederler. Yoksa, ilmi İslâmlaştırma metoduna göre yapılacak ilmî çalışmalar, İslâm'ın geleneksel kültürünü aşamayacağına inanıyorum. Çünkü bu metot, bu tip bir zihniyeti temsil ediyor. Bu zihniyet kuşatıcı ve objektif olmaz. Size canlı bir misal vermek istiyorum. Hz. Peygamberden şöyle bir söz nakledilir: "Sineğin bir kanadında hastalık bir kanadında da ilaç vardır". Şimdi bir müslüman doktor veya kimyacı bunun tecrübesini yaparak, bunun doğruluğunu an-

latsa kim inanır? Çünkü o, Hz. Peygamberin yanılmazlığına, ne söylerse gerçek olduğuna inanarak araştırdı. Araştırmasındaki amacı bu hadisi doğru çıkarmak olduğu için, inancına göre neticeye varmıştır, denecektir. Bu hadise başka yorumlar da getirilebilir, eğer hadis sahih ise psiko-sosyal bir duruma çözüm gibi de düşünülebilir. Gerçekte ilmî olarak yanlış olması, Hz. Peygamberin peygamberliğine bir eksiklik getirmez. Kendi fikri olur ve yanılması da mümkün. Yapılan ilmî bir araştırmada önceden, varılacak sonucu bilmemek ve karara bağlamamak şarttır. Bunun için, inanmadan önce ilim yapmak gerekir. Onbir asırdan beri ilim için ilim yapmaktan hem âlimler, hem idareciler korkmuş ve dinsiz olmaktan insanları da ciddi bir şekilde korkutmuşlardır.

2- İlimde otoriteyi aşmak ve tanımamak ilim üretmenin şartıdır. İlim konusunda ilim otoritesi olma zihniyetini yıkmak. Başlarken demiştik ki, İslâm medeniyeti şaşmaz ilim otoritesi ve gerçeği sadece ve yalnız Allah'tır. Hiç kimse diğeri için şaşmaz ilim otoritesi olamaz; bu, Allah inancına aykırı olur. Ama herhangi bir insan, diğerinin ilim kaynağı olabilir. Bu şu demektir, biri başkasının öğrencisi olur, öğrenci hocasından ilim, bilgi alır. Ama hocası şaşmaz ilim otoritesi sayılmayacağı için öğrenci hocasının verdiği bilgiyi araştırır, ölçümler, onu doğrultur veya düzeltir, geliştirir ve böylece hocasının verdiği bilgi, kendi bilgisi olur ve kendisi de ilim yapan âlim niteliğini kazanır. İslâm'da üçüncü asra kadar şaşmaz ilim otoritesi yoktu ve herkes ilmi öğreniyor ve kendisi ilim yapıyordu. Mezhepler teşekkül ettikten sonra, imamlar kendilerini ilim otoritesi saymadı, sonradan gelenler tarafından ilim otoritesi sayıldı ve taklitçilik başladı, ilim de söndü. Canlandırmak isteyenlere düşmanlık sürüyor.

Bu hususta yapılacak iş ve uygulanacak metot ilk müslümanların uydukları ve Usulul-Fıkh'ın başlangıç kuralını teşkil eden ictihat yapma ilkesinin mutlak olarak Hz. Peygamber'in ictihatları da söz konusu olarak bütün ictihatları içine alan bir yeniden İslâmî oluşuma önyak olacak ilmî bir çalışmaya önce inanmak, sonra ciddi bir biçimde başlamak. Benim tesbitlerime göre ictihat hususunda üç temel zihniyet ve görüş bulunmaktadır.

Birinci tür zihniyete göre ictihada gerek yoktur. Eski ictihatları iyi öğrenip uygulamak yeterlidir. Şüphesiz bu çok iptidai, dini ve dünyayı anlamayan İslâm'ın geleneksel kültüründen bile nasibini almayan bir görüştür.

İkinci tür zihniyet ise, eskiden ictihat yapılmış konularda ictihada gerek görmeyen, yeni olaylara yeni ictihat yapılmasını öngören zihniyettir. Taklit dönemi boyunca mezhepler çerçevesinde buna gidildi. İki yüz yıldan beri de hep bu zihniyetle hareket edilmeye çalışılıyor ve eskiden olan ictihatlarla zıt düşülmemeye özen gösteriliyor. Ancak iki yüz yıldan beri İslâm dünyası ilimde ve zihniyette geri gitti de daha ileri gidemedi. Delili de iki yüz sene sonra hâlâ aynı yerde saymamızdan anlaşılır.

Üçüncü tür zihniyetin temsilcisi Prof. Dr. Fethi Derini gibi bazı âlimler eskilerin icthahlarına zıt icthah yapılabileceğine inanan kimselerdir. Bunların içinde kendimi de görüyorum yani eski içtihatlarla zıt içtihat yapılabileceğini, gerek varsa zorunlu olduğuna inanıyorum. Bunu yirmi küsur sene önce İslâm Hukuk Felsefesi'nin girişinde fıkıh ile şeriat arasında fark olduğunu söylerken açıklamıştım. Bütün icthahlar fıkıhtır, hepsi değişir ve yerini yeni fıkıh alır. Bunu, Birinci Din Şurasındaki tebliğimde de vurguladım. Kim olursa olsun, hiç kimsenin icthahı şimdi icthah edecek kimseyi bağlamaz. Fethi Derini bunu "icthah mülzim değildir" kuralı ile dile getirmişti. İctihata karşı olanlar da bu kuralı bilir, ama bilmez gibi davranır ve uygulamada karşı çıkar.

Yeniden bir ilmî atılım yapabilmek için fikir hürriyetine, mutlak icthada karşı olan zihniyeti değiştirmek gerekir. Usulul-Fıkıhın ilk kuralı, Kur'an+Hadis+İctihat, yeniden gündeme getirilip, samimiyet ve ciddiyetle çalıştırılmalıdır. On bir asır süresince İslâm âlimleri bunu ihmal etmekle veya baskı ile ihmal ettirmekle İslâm'da en büyük affedilmez hata işlenmiştir. Bin yüz sene sonra bunu düzeltme cesaretini gösteremiyorlar. Bazı mezhepci mukallitler, icthadı kendi salahiyetlerinde görüyor ancak, kendileri icthah etme yeteneğinden yoksun oldukları için başkalarını da engellemeye çalışıyorlar ve bilmiyorlar ki, yaptıkları da bir icthattır. İctihat her olayda, alanda ve sorunda olur. İctihat yalnız eski fıkıh kitaplarının konularına veya yazarlarına ait değildir. Günümüzde yaşam ve çalışma alanları çok değişti ve arttı. Her alana ait dinî hüküm verecek kişilere ve âlimlere ihtiyaç bulunmaktadır. Artık eski fıkıh, bugün hiç birine cevap verecek durumda değildir. Onların cevap verdikleri asırlar öncesi insanlar, şartlar, yerler, zamanlar değişmiş, bilgiler ve alanlar artmış ve gelişmiştir. Eski fıkıh kitaplarını öğrenmekle değil, onların yazarları bile bugün olsalar taklitçi kaldıkları sürece hiçbir çözüm üretmezler.

Ancak İmamı Azam'ın kendisi bu asırda olsaydı, o çözüm getirebilir ve fikir üretebilirdi. Çünkü o, müctehit idi. İşte günümüzde İmamı Azam gibi serbest düşünen cesur müctehitler yetiştirmek zorunluluğu bulunmaktadır. Büyük fikir adamları ve müctehit yetiştirmek, eskisinden daha kolaydır. Yeter ki yetişmesinin gerektiğine inanılsın ve zorunlu olduğu kabul edilmiş olsun. Müslümanların en çok muhtaç oldukları bilgi yüklü, malûmat deposu adamlar değil, bilgiler ve malûmatlar, kitaplarda, kasetlerde, bilgisayarda vardır. Ama düşünen, fikir üreten, bildiğinden bilmediğini çıkaran ilim adamına gerek bulunmaktadır. Müslümanların şahsiyet sahibi olmaları, inançlarını, zihinlerini tarikat ve tasavvuf şeyhlerinin köleliğinden ve baskısından, fakihlerin taklitçi davranışlarından, hadisçilerin uydurmacılıklarından kurtarmak lâzımdır.

3- Sosyal ve siyasal olarak ilim yapmayı gerçekleştirmek gerekir. İslâm'da siyasî idarenin, ilmi, gölgesi altına alıp, kontrol etmesinin önüne geçmek gerekir. Siyasî otoriteyi dinî bir bağlamdan çıkarıp hukukî bir düzenlemeye oturtmak, insanın devletle ilişkisini tanrı kul, Allah insan iliş-

kisi gibi düşünmenin şirk ve putperestlik olduğunu açıklığa kavuşturmak, devlet başkanının (halife), Allah'ın da peygamberin de ne vekili, ne de halifesi olduğunu ortaya koymak gerekir. Devlet başkanı, şimdi olduğu gibi, insanların seçimi ile yerine geldiğinden, seçimle gitmelidir, gene insanların isteği ile istifa edip ayrılabilirdi, yoksa Hz. Osman'ın istifa etmeyip direnmesi sonucunda öldürülmesi, onu oraya seçip getiren, ileri gelen sahabe de cenazesine gitmeyecek kadar yanlış bir duruma düşmüştür. Kimse onun haksız yere öldürüldüğünü iddia etmemiş ve öldürenler hakkında da Hz. Ali de bir ceza tertip etmemişti. En eski tarihî olayları iyi değerlendirip Kur'an'a göre de gözden geçirmek gerekir. Herkes Kur'an'ı ve sahih hadisleri iyi anlayıp fikirleri akıl süzgecinden geçirerek konuşmalıdır. Bunun için, İbn Kayyim Cevziye diyor ki, din adına konuşabilmek için hem Kur'an'ı, hem de olayı çok iyi bilmeli ve anlamalıdır.

Ellerinde Kur'an gibi bir kitap ve Kur'an'daki şûra, müşavere ilkesi gibi rehber olan ilkeleri olmayan milletler demokrasi gibi şimdilik güzel bir idare sistemini akıllarıyla buldular da, şu tembel kafalı müslümanlar örnek olarak beğenmedikleri bu sistemden daha iyisini niye kurmayı düşünmüyor da İslâm'ın karanlık ve geri çağında devlet başkanlığını yeryüzünde Allah'ın gölgesi, halifesi gibi yarı tanrı sistemi kurmaya gidiyorlar³⁰. Bu düşünce İslami değildir.

4- İslâm da çok önemli bir ilke ve buyruk sorgulama ilkesidir. Müslümanların Kur'an-ı Kerim'de mevcut olup ta işletmedikleri astların üstleri sorgulaması ve onları sorumlu tutması ilkesidir. Müslümanlar bunu tarih boyunca yapmadılar ve yapmak görevleri olduğunun farkına bile varamadılar. Mutezile bunu beş ilkesi arasına aldı. Emri-bil-Maruf ilkesi. Ehli Sünnet bunu Ehli Sünnet ilkesi haline koyamadı. Çünkü kendisine Mutezile denir diye korktu. Ama Ehli Sünnet bu ilkeyi, ilkesiz olarak işledi, fakat astlara (zavallı halka) üstlere (amirlere) karşı sus pus, ebkemdilsiz, olmayı önerdi. Sonra halka hep boyun bükmeyi, sabretmeyi, hep ahireti öğütledi. Fakihler, tasavvufçular halka hakkını nasıl arayacağını ve mutlaka hakkını aramanın farz olduğunu, haksızlığa uğrayana hakkını araması hususunda yardım etmenin farz ve Allah'ın buyruğu olduğunu anlatmadılar. Herkesin haksızlık ve zulüm karşısında birleşmeleri gerektiğini öğretmediler. Bu hususta yol, yordam ve yöntem göstermediler. Dünyayı ahirete taşıyarak dünyaya sırt çevirttiler. Oysa ahiret dünyaya taşınacaktı. Kur'an'ın felsefesine, amacına ters öğretiler ve fikirler, ictihatlar ortaya atıldılar ve uyguladılar. İnsanı ikiye böldüler. İslâm'ı da ikiye böldüler. Dünya İslâmı, ahiret İslâmı. Din işi, dünya işi. Bugün Türkiye'de laikliğe karşı çıkmaları, laik kelimesinin yabancı kökenli olmasındandır. Yoksa din işi, devlet işi ayrılığı anlamındaki laiklik müslümanların hem zihinlerinde, inançlarında, hem de davranışlarında ve sözlerinde zaten

30. Fatih Sultan Mehmet, kendisini Allah'ın yeryüzünde halifesi ilân ettiriyor. Hüseyin Atay, Şahsiyet Kazanma ve Eskinin Yeniden Değerlendirilmesi, 28. İbn Sina (980/1033) Anma ve Tanıtma Toplantıları, Kültür ve Turizm Bakanlığı 1987-1988, 1988.

mevcuttur. Bir düşünülün namazı din işi, ticareti, çalışmayı dünya işi bilen bir kimse camiye gidiyor, namazı kılıyor, sonra dışarı çıkıyor, sanki müslüman değilmiş, dinsizmiş gibi iş yapıyor, namaz kılan kendisi değilmiş gibi hareket ediyor. Bütün bu yanlışlar, çatlaklar, yarım kişilikler, insanı köle eden, köle ve kul olması işine yarayan siyaset ve idaredir. İlim ve bilim adamları ile birleşerek millete gerçek Kur'an'ı öğretmiyor ve öğrenmeye de bırakıyorlar.

5- İslahat konusunda elde ettiğim başlangıç ilkesi şöyledir. Herhangi bir sorunu çözmek için sebepleri tek sebebe indirgemek gerekir. Elbette bir sürü sebepler olabilir. Ama tek sebep ana sebeptir. Onu bulup ondan işe başlamak en doğru çözüm ve yöntem olur. Diğer sebepler yan sebeplerdir. Çözülmeyen sorunların yan sebeplerinden çözümlenmeye başlanmış olmasındandır. İslâm dünyasının kalkınabilmesinin tek sebebi olduğuna bütün İslâm tarihini delil getirerek diyorum ki, o tek sebep siyaset ve idaredir. Buna devlet deyin, rejim deyin, bürokrasi deyin, ne dersiniz deyin, ahlâk ona dayanır, ilim imkânı ve hürriyeti ona dayanır, ekonomi ona dayanır, din ona dayanır. O izin vermedikçe bunların hiç birisi yapılamıyor. O izin verdiği kadar yapılabiliyor. Bugün Türkiye'nin ilimden yana en büyük sorunu, bürokrasi üniversite çatışmasıdır. Kırk yıllık üniversite mensubu olarak gözlemim ve deneyimim bunu bana söyletiyor. Canlı örneklerden, Demokrat Parti döneminde bizden bir asistan Amerika'da bir araştırma bursu kazanıyor, evrakları tamamlıyor, ama gidemiyor. Zamanın ilgili müsteşarına gidiyor, soruyor, aldığı cevapta müsteşar kendisine diyor ki, senin o bursla ne ilgin olabilir, senin İlahiyat Fakültesi'nde öyle bir araştırma yapmana gerek görmedik. Şimdi sen, böyle bir adama bir mevki ve yetki verirsen, daha Türkiye'nin niçin gerilediğini sormana gerek kalır mı? Bugün doktora öğrencilerinden biri, İsveç'e araştırma bursuna başvurmuş, ilgili bay senin İsveç'te ne işin var, diye başvurusunu reddetmiş. Bunu kim yapıyor, idare, bürokrasi yapıyor. Ama buna benzer bir gelenek dokuzyüz sene önce İmamı Gazalî'den geliyor. İhya Ulûm ud-Din (Din İlimlerinin diriltilmesi) adlı kitabında önerdiği bilgi düzeyi bugünkü deyimiyile ilkokul düzeyidir. Ondan fazlasına gerek yoktur, ibadetle kalbini arılat, saf yap, yeter, diyor³¹. Bu tasavvufçuluktur. Gazalide tasavvufta demirlememiş miydi?

İnsanların kendilerini yetiştirmeden en kolayından başa geçme amaçları toplumdaki bozukluktan kaynaklanıyor. Bağdat'ta sınıf arkadaşlarımdan birine, niye şimdiki idareyi tenkit ediyorsun, sen de iktidara gelersen öyle yapacaksın, dedim. Bana verdiği cevap şu olmuştu. Doğru, ben de onlar gibi yapacağım, onlar yapacağına ben yapmış olacağım. Önemli olan benim yapmamdır. Bu, iktidara gelmek isteyenlerin istisnasız zihniyetini çok veciz bir biçimde özetliyor. Talha ve Zubeyr'in halife olan

31. el-Gazalî, İhya Ulûm ud-Din 1/58, Kahire 1967, Hüseyin Atay, el-Muhassal li Fahreddin Razî (el-Mukaddime, s. 11) Mısır 1991.

Ali'den hesap sormaya gitmesine, Muaviye'nin Hz. Ali ile savaşa gitmesinde, bugünkü siyasetçiler de memlekete, millete hizmet etmek, milleti ilerletmek, kalkınmak, din, iman, millet, milliyet, laiklik vs. davalarında bütün gönüllerinde yatan arzu, özlem, o idare edeceğine, kendisi idare et-sindir. Ne dindir, ne devlettir, ne de millettir. Bunu aşan gerçek idarecilerin gerçek amaçları olur ve çözümler üretir.

6- Çözüm bulma konusunda ortaya koyduğum ikinci kural veya ilke şöyledir: Büyük sorunların çözümü kolaydır, küçük sorunların çözümü zordur. Şimdiye kadar saydığımız yanlışların düzeltilmesi için sebepleri bire indirecektik, indirdik. Bütün bu yanlışların sebebi siyaset ve idaredir, dedik. O halde en büyük sebebi bulduk. Bu da en büyük bir sorundur. O halde bu sorunu nasıl çözeceğiz, soruna benim verebileceğim tek cevap şu olur. Herkesin, en yüksek idarecileri ve basamak basamak herkesi "niçin?" sorusunun yağmuruna tutması gerekir. Bütün kötülüklerden ve iyiliklerden, herkesi sorguya çekmek için "niçin?" sorusunu sormayı öğretmek şart olur. Hz. Peygambere sahabe niçin sorusunu yöneltebiliyordu. Benim bulduğum yegane ıslahat ve düzeltme yöntemi, millete bu soruyu sormasını, cesaretle sormasını öğretmek. Devlet, siyaset ve idarenin başında olanlara "niçin" demek. Elbette, bu "niçin"i diğer niçinler izleyecek. Öyle bir niçin'e verilen cevaba da niçin sorusu sorulmaya devam edecek ve sonunda gerçeğe ve gerçek sorumluya ulaşılabilecektir. Kur'an, insanı sorgulamaya geldi. İnsan nasıl cevap vermek istiyorsa, kendisini ona göre hazırlasın. Bu aynı zamanda ona sorgulamayı öğretecektir. Madem ki, kendisi sorgulanıyor, o halde o da sorgulayacaktır. İnsanların hepsi Allah katında eşit olduğuna göre hepsi birbirini sorgulama hakkına sahiptir. Üst astını, ast üstünü, memur amiri, amir memuru, baba çocuğu, çocuk babayı, millet cumhurbaşkanını, başbakanı, bakanları, milletvekillerini, üniversite hocalarını, genarelleri sorgulayacak ve onlar da birbirini ve halkı sorgulayacak. Böyle, bu sorgulama öğretilirse, herkes sorguya çekilecek gibi hareket edecek. Aslında Allah hem bu dünyada, hem öteki dünyada istisnasız sorgulayacak. Ama önemli olan insanın birbirini sorgulaması ve üstlere "niçin" diyebilmesidir. Müritler de şeyhlerini sorgulayacaktır.

Her zaman göz önünde bulundurup uymamız gereken ilke, olaylarda bilgide sorgulama, söylediği sözde, yaptığı işte öğrettiği bilgideki yanlış olmasından kurtulmak için, hadisçiler Peygamber adına konuşular ve Peygambere yanlışlık isnat edilemeyeceğini sunarak, işlerinin ve sözlerinin vahye dayandığını iddia ettikleri gibi, tasavvufçular Allah adına, fukaha da imamlar adına konuşular ve cahil halk bu iddiaları kabul etti. Kur'an'ın, herkesin elinde olacak kadar çok nüshası olmadığı için, Kur'an'da olduğunu yalan yere iddia edenler, milletin cehaletinden yararlandılar. Bugün bile bir cahil taş kafalı bana yazdığı mektupta, hadisi Kur'an âyeti olarak delil gösteriyor. Cahilliği yazısından belli. Milletin önüne çıkıp Kur'an'da olmayan bir hükmü veya sözü Kur'an'da şöyledir,

diye duymak, gelen geçen olaylar arasındadır. Tasavvufçular “niçin” sorusundan kaçmak için sözlerini vahye, Allah’tan ilham aldıklarına dayandırdılar. Cahil halk, Kur’an’ı anlamadan okuyan (okumuşlar da bilmiyorlar ki) Allah Kur’an’da, Kendisinin sözünü, Kur’an’ı bile düşünerek, anlayarak okusunlar ve ona göre kabul etsinler, buyurur. Bu, Allah’ı sorgulamak, Allah niçin öyle dedi, sorusunu sormak değil midir? Ama onbir asır öncesinden beri, müslümanların büyük bir kesiminin imam kabul ettiği Ebul-Hasan Eşarî böyle sorgulanamayacağını ortaya atmıştır. Biz boşuna mı, Kur’an’dan sapmanın temelleri ilk asırlarda atıldı ve üçüncü asırdaki nazariye, inanç haline getirildi, diyoruz. Bunun için ıslaha ilk asırlarda yapılan yanlışları tesbit edip onlardan düzeltmeye ve doğrultmaya başlamak en çıkar ve doğru yöntemdir. Bu yapılmadan yenilenme meydana gelmez; çünkü eskinin üzerine yama vurmakla olmaz. İslahatçıların başarısızlıklarındaki yanlışlarını Osmanlılar’da ve Cumhuriyetin kuruluş dönemlerinde arayıp bulmakla yanlışın köküne inilmek suretiyle düzeltilmesi kolay ve temelden olur. İslâm toplumlarının tarihten gelen yanlışlarının hem zamanlarında, hem de zamanımızda sorgulanmamasından dolayı hâlâ müslümanların beyinlerini istilâ etmiş, onları örümcek ağı gibi kasnağa çevirerek, bilgi tutmaz ve aklını kullanmaz hale getirmiştir. On bir asırdır, taklitçi fakihler de sorgulanmaktan kaçmak için imamların kitaplarına dayanmaktadırlar. Kendilerini sorumlu tutmak istemeyen nasıl mükellef olur? İşin felsefesini yapmamışlar, çünkü mantık, felsefe yasak olunca böyle olur. İlimden bu kadar kaçan, korkak olan bir milletin din alimleri(!), okumuşları, öğütçüleri, vaazları elbette o millette hiç bir alanda cesur ilim adamı, fikir üreten yetişemez. Yoksa kâfir, dinsiz sayarlar.

Bütün kitap, makalelerimde ve daha açıkça “Kur’an’a Göre Araştırmalar” serimizde bunları dile getirdik ve dedik ki, bir toplumda, düşünmek dince haram, kanunca yasak, siyasetçe ve idarece ihanet, ilimce bidat sayılırsa, işte her alanda toplumun durumu böyle olur. Tek çıkış noktası, bunların hepsini sorguya çekip “niçin” demekle kurtulma imkânı olduğunu düşünüyorum. Niçin’i yasaklayan ve düşünme hürriyeti tanımayan kurumlar, arasında fikir ayrılığı da olsa, başkasına tahakküm etme, ona baskı ve zulüm yapmada birleşiyorlar.

7- İslâm dünyası teknik bilimden çok sosyal bilimlerle kalkınabilir. Birinci ıslahat ilkesini ilim olarak almıştım. Bu doğrudur. İkincisi idaredir. Bu da doğrudur. İdareyi ıslah etmek ahlâkla olur. Ahlâk ise ilme dayanır. Her işin, davranışın, inancın, fikrin temeli ahlâktır. Ekonominin, siyasetin, idarenin, dinin temeli ahlâktır. Ahlâklı birinin düşünmesi, inancı ile ahlâksızın inancı farklıdır. Biri yapıcıdır, öteki yıkıcıdır. Ancak tekrar tekrar söylemek gerekir ki, her şeyin temeli ilim ve gerçek anlamda ilimdir. Din de ilme uyacak, ama ilim için olan ilme, başka bir şey için yapılan ilim gerçek ilim olmaz, ilim kimin için yapılırsa onun için olur. Din için yapılırsa dinin hizmetinde, dinsizlik için yapılırsa, dinsizliğin hizmetinde, hangi ideoloji ve inanç için yapılırsa onun çıkarına olur ve görelî,

ona göre, izafî olur; mutlak olmaz. Onun için ilmin herhangi bir kesimin, grubun adına olmasından herkes yararlanamaz. İlimden herkesin yararlanması için, ilim kayıtsız, şartsız mutlak ilim olmalıdır. İlimin mutlak olması için, ilim için olmalıdır. İlim, ilim için olursa gerçek ilim olur ve de Allah için olmuş olur.

8- Ancak son söz olarak, gerçek müminlere gerçekten samimi olarak millete, İslam'a hizmet etmek niyetinde olan müslümanlara önerim şudur: Karşıdakinin, hasmının doğrusuna doğru, yanındaki dostunun yanlışına yanlış demedikçe, işleri düzeltmek, hiçbir zaman mümkün olmadığı tarihî delile dayanır. Bunun için herkese elinden geldiği şekilde ilim için ilim öğretmeye ve herkesin ilim için ilim yapmasına yardımcı olmalıdır. Bu yardım, parası olanın parası ile, olmayanın fikri ve düşüncesi ile olur. Fiilen kendisinin ilmi elde etmek için çalışması, ilim öğrenmesi ve öğretmesi ile ilim yaparsa bunun millete, İslam'a en büyük hizmet olduğunda ve en büyük, yüce bir ibadet olduğunda, ibadetlerin en büyüğü insanlara en faydalı nesne yapmak olduğundan, sonsuza gidecek zincirlemeye sebep olacağı için öldükten sonra da insanın sevap kazanması devam edeceğinden herkes emin olmalıdır. Şuna dikkat edilmesi önemlidir. İlim okuyan öğrenciye yalnız ve yalnız ilim için ilim okutmalı, nasıl hareket edeceğini, o ilmi nasıl kullanacağını, diğer bir deyimle onun davranışını, hareketini tayin ve tesbit etmemelidir. Ne yapacağını ve nasıl yapacağını kendine bırakmalıdır. Âlim olan kendisine önerilenlerden daha iyisini, öneride bulunanın aklından geçmeyen çok güzel şeyleri yapacağına inanmalıdır. Çünkü bütün yönlendirmeler yanlış sonuçlar verir. Zamana ve mekâna uymaz. Daha önemlisi âlim olanın yeteneğini daraltır, yok eder. Allah'ın, ilim adamına güvendiği gibi ilim adamına güvenmelidir. Ona yol göstermek, ilmî militanlık yapmak olur. Yol gösterecek olan ilim için ilim yapan kimsedir. En büyük mürid ve gerçek rehber olur. İlim için ilim yapınca, her şeyin başı ilim olduğundan her şey düzelecek. Ahlâk düzelecek, ahlâk düzelince, siyaset, idare, ekonomi ve dinsel anlayış düzelecektir. Her şeyin başı din değil, ekonomi değil, siyaset hiç değil, ilim için ilim yapmaktır. Sırf ilim için ilim yapmak, Allah için ilim yapmak demektir.

9- Herkes kendinden sorumludur. Kur'an-ı Kerim herkese, teker teker bireylere seslenir. İslâm insanları sınıflara, tabakalara ayırmaz, her bireye seslenir ve her bireyi kendi başına sorumlu tutar. Kimseyi kimseye karşı borçlu tutmaz, kimseyi kimseye temsil ettirmez. Kimseyi kimsenin kefaletine, korumacılığına vermez. Her bireyi kendi benliğine teslim eder. Sen kendine teslimsin, kendinden sorumlusun, der. Bu suretle herkesi, her bireyi ayakta, canlı, faal, çalışkan olmaya çağırır, yaptığının ne olduğunu, niçin yaptığını düşündürdüğü gibi karşısındaki kimseye de ne yaptığını, niçin yaptığını sormaya açık tutar. Zira insan toplum halinde, birarada yaşayan varlık olduğundan, diğer insanlarla her an ilişki ve temas halindedir. Bundan doğacak yararı veya zararı düşünmek zorundadır.

Kur'an, insanları uyanık, tutmak için, toplumun her ferdini toplum işlelerinden sorguya çeker ve her kesin durumuna göre toplum ilişkilerinde görevli olmasını, ilişiklik duymasının kendi yararına olacağını anlatır. Bir milletin kalkınması, gelişmesi topyekün bütün fertlerin kendi başlarına hareket edecek hürriyete sahip olmalarıyla gerçekleşir. Millettin bireyleri bütün işlerinde iki amaç güdecekler. Kendi yararları, yakın çıkarları, toplumun yararları, bireyin uzak amaçları olarak kafasında iman halinde koruyacağı hedefler olacaktır.

Bir toplumda, millette bir veya birkaç kişinin çalışması ile kalkınma olmaz. Medeniyet, milletin bütün bireylerinin katılımı ile teşekkül eder. Herkes kendi işinde manen Allah'a ve maddeten herkese cevap verebilecek biçimde ciddi çalışacak, yorulacak ve kendiliğinden birikecek olan çalışmaların bütün verileri ve sonuçları, üretimleri meydana gelecektir. Yoksa medeniyet daha önceden yapılan bir çalışma planına göre güdümlü bir çalışma sonucu oluşmaz.

İslâm dininin ve temel kaynağı olan Kur'an'ın en önemli mesajı gözden kaçırılmış görünmektedir. Kur'an bütün insanlara eşit derecede, her birini kendi başına sorumlu tutmayı amaçlar. Hz. Muhammed'in son peygamber olmasıyla vahyin bittiğini ve Hz. Muhammed'in kimsenin babası olmadığını da vurgulayarak, aile, soy, sop ve ev halkının kendinden başka hiç kimse üzerine bir otorite, kutsal bir mevki sahibi olmadığını açıkça belirtmiştir. Bazı kimselerin her hangi bir aileyi, soyu kutsamaları ve onları kimlik olarak parola gibi kullanmaları Kur'an'ın ifadesi ve amacı karşısında boş, dayanaksız iddiadan başka bir şey olamaz. Herkes kendinden ve içinde yaşadığı toplumdan sorumludur.

Üç asırdan beri İslam dünyasının düştüğü uçurumdan, çukurdan geri kalmışlıktan kurtulup düze çıkması, dünya milletleri arasında onurlu yerini alması için bazı alimler, kendilerini feda edercesine fikir üretmeye ve ileri sürmeye başladılar. Ama karşılıklarına idare ile birlikte olan din görevlileri eskiyi korumaya, arada bir düzeltme yapmaya engel oldular. Osmanlıların son dönemlerinde bir yenilik yapma, reform yapma fikri gelenekçi medreseler tarafından ortaya atılmadığı için, medreseliler ve din görevlileri (alimleri demiyorum) bunu engellemeye, yapanları tekfir etmeye koyuldular. Protestanlığın kurucusu M. Luter gibi İslamı değiştirmekle suçladılar ve suçluyorlar. M. Luter'in ne yaptığını kulaktan duymuş veya okuduğunu anlamamış, üzerinde düşünmemiş bu kimseler, İslama bir canlılık ve yenilik getirmeye karşı çıkıyor ve müslümanları gerelettikçe, gereletiyorlar. Kendilerince çok iyi müslüman oluyorlar, ama durumlar ortada dünya milletlerinin çoğu önünde kapkaranlık bir manzara arz ediyor. M. Luter, hıristiyanlığın temel inancına, İsa'nın tanrıoğlu olarak tanrı inancına, teslise bir yenilik getirmede, gene temelde hıristiyanıdır. Sanki İslamda reform yapmak isteyenler İslamı değiştirecekler. Kuran açıkça ve net olarak ortada duruyor. Onun ruhuna, felsefesine, ne

demek istediğine dayanarak yeni bir İslam düşüncesi, anlayışı, fikriyatı, nazariyatı ortaya koymadıkça, buna özendirmedikçe, müslümanlar köle olmaya devam edecekler. Delili üç yüz yıllık son tarihleridir. Bu yeniliğe ister arapça, tecdid, ister fransızca reform densin, Kur'an'a ve akla dayandıktan sonra korkmaya gerek yok. İslâm asıl amacına uygun olarak dünya medeniyetleri içinde yerini çok iyi bir şekilde alır. İslâm'da yeni bir anlayış ve reform gereklidir.

İslâm'da temelli bir yenilenme, yeniden oluşum veya reform şöyle bir çerçeve projesi olarak ele alınmalıdır. Buna reform demekten kaçınmaya gerek yoktur. Arapçada ıslah, tecdid, tehzip anlamı olan bu kelimeyi ilk defa Batı yanlıları kullandığı için medrese karşı çıktı. bu tepki hala düşünmeden sürüyor. Bu proje iki bölüme ayrılabilir.

A- Geçmişini incelemekte şu amaçlar güdülmelidir.

1) Geçmişini kutsallaştırmadan, onu hesaba çekmeyi hakaret, küfür ve küçültme görmemelidir. Hastaya veremsin, demek hareket olmadığı gibi kim olursa olsun, yanlışına yanlış demek te hakaret sayılmaz. Hz. Peygambere dendiği gibi.

2) Geçmişteki hükümleri ve düşünceleri sınıflamalıdır.

a) Zamanında yapılanın doğruluğunu savunarak, yanlışını doğruya çıkarmalıdır. Yanlışsa, yanlış demelidir.

b) Zamanında ve her zaman doğru olanı ayırmalıdır.

c) Tamamen yanlış olanın yanlışlığını vurgulamalıdır.

B- Yeni bilgilere de aynı yöntem uygulanmalıdır.

1) Her zaman doğru olabileni tespit etmelidir.

2) Yanlışlığı, doğruluğu tartışmalı olanı kabullenerek kırıcı, hasmane çatışmaya kalkışmamalıdır.

3) Tamamen yanlış olabileni benimseyip tartışmaya girmemelidir.

Bu iki tür (A ve B) çalışmayı yapacak iki kurum gereklidir.

a) Serbest ve hür ilmî bir araştırma merkezi. Yayın yapacak, sempozyum düzenleyecek, konferans verecektir.

b) Yüksek lisans yaptıracak, akademik unvan verecek bir felsefe, Kelam, Sosyoloji, Psikoloji, Antropoloji Kurumu kurmak.

Böylece, Kur'an'ın isteği ve amacı olan insanın mutluluk ve gönenc içinde yaşamasını sağlamaya çalışmaktır. Çünkü İslâm araç, insan amaçtır. İslâm insan için gelmiştir.